

Meer dan een netwerkpartij

Een onderzoek naar de ontwikkeling van de Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa in de periode 2003-2014.

Alliance of Liberals and Democrats for **Europe**
Alliance des Démocrates et des Libéraux pour l'**Europe**

Masterscriptie Politiek en Parlement
Radboud Universiteit Nijmegen

Michiel Hampsink s4300351

Scriptiebegeleider: Hilde Reiding

Inleverdatum: 15 maart 2018

Woord vooraf

Waarde lezer,

Voor u ligt mijn masterscriptie 'Meer dan een netwerkpartij: Een onderzoek naar de ontwikkeling van de Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa in de periode 2003-2014'. Dit onderzoek is uitgevoerd als onderdeel van de master Politiek en Parlement aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Graag wil ik middels deze weg iedereen bedanken die direct en indirect heeft bijgedragen aan dit onderzoek, want zonder hun hulp was dit werk niet tot stand gekomen. Allereerst wil ik mijn scriptiebegeleider Hilde Reiding bedanken voor haar kritisch commentaar, eerlijkheid wanneer het nodig was en haar steun gedurende dit traject. Tevens wil ik Kevin, Carla en Rowin bedanken voor de vele koppen koffie om stipt elf uur en hun constructieve kritiek op mijn scriptie. Verder wil ik Daniel Tanahatoe van het ALDE-Secretariaat in Brussel en Fabian Theurer van het *Archiv des Liberalismus* in Gummersbach bedanken voor hun hulp bij het verkrijgen van het benodigde bronmateriaal. Tot slot wil ik mijn vriendin bedanken voor haar motiverende woorden en steun die mij hebben geholpen deze scriptie tot een goed einde te brengen.

Michiel Hampsink

Nijmegen, 15 maart 2018

Inhoudsopgave

INLEIDING	6
STATUS QUAESTIONIS	9
REALISTEN EN IDEALISTEN	9
BESTAAND ONDERZOEK EN HAAR GEBREKEN	12
METHODE	15
HOOFDSTUK 1: DE ORGANISATIESTRUCTUUR VAN DE ALDE-PARTIJ	21
HOOFDSTUK 2: HISTORISCHE ONTWIKKELING	24
DE ELDR-PARTIJ LANGS DE MEETLAT VAN HET CONTINUÛM	27
HOOFDSTUK 3: HET EUROPEAN LIBERAL FORUM	29
TOTSTANDKOMING VAN HET ELF	29
FUNCTIONIES EN MEERWAARDE VAN EUROSTICHTINGEN	31
HOOFDSTUK 4: DE EUROPESE VERKIEZINGEN VAN 2009	34
DE ROL VAN DE ELDR-PARTIJ TIJDENS DE EUROPESE VERKIEZINGEN VAN 2004	34
DE ROL VAN DE ELDR-PARTIJ TIJDENS DE EUROPESE VERKIEZINGEN VAN 2009	37
IMPLICATIES VOOR DE ONTWIKKELING VAN DE PARTIJ	39
HOOFDSTUK 5: DE TOTSTANDKOMING VAN HET SPITZENKANDIDATENSISTEEM	41
VAN DE ACHTERKAMERTJES NAAR HET PARLEMENT	41
KANSEN EN RISICO'S	43
TOEGENOMEN BELANG VAN DE ALDE-PARTIJ?	45
CONCLUSIES	47
LITERATUUR- EN BRONNENLIJST	50
LITERATUUR	50
BRONNEN	54

Inleiding

Op 10 september 1952 kwam de Gemeenschappelijke Vergadering (GV) van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) voor de eerste keer bijeen. Deze vergadering vormde de basis voor het Europese Parlement (EP) van vandaag de dag. Bij de eerste bijeenkomst zaten de leden op alfabetische volgorde, wat in de Europese nationale parlementen ondenkbaar zou zijn, maar later werd deze vergadering geordend op ideologie en dus niet op nationaliteit of alfabetische volgorde.¹ Deze ordening op ideologie kwam voort uit de creatie van verschillende groepen, of fracties, binnen de GV. In 1953 verenigden de christendemocraten (Christen Democratische Groep), socialisten (Socialistische Groep) en liberalen (Groep van Liberalen en Bondgenoten) zich in Europese fracties die correspondeerden met de belangrijkste ideologische groepen in de lidstaten. Halverwege de jaren zeventig hadden dezelfde ideologische groepen Europese politieke partijen (Europartijen) opgericht in aanloop naar de eerste Europese verkiezingen van 1979. Deze Europartijen fungeerden als losse parapluorganisaties boven de nationale partijen. De fractievorming en later partijvorming binnen het EP kent een geschiedenis van ruim zestig jaar, en is tot in het heden nog bezig. Het is interessant om te zien dat academici zeer terughoudend zijn met voorspellingen over de uiteindelijke vorm van het Europese politieke landschap. Dit komt voort uit het feit dat er in het EP voor het eerst in de wereldgeschiedenis sprake is van transnationale fractievorming met parallel hieraan transnationale partijvorming. Er was, en is, geen standaardmodel waar het Europese politieke model aan moet voldoen of volgens welke logica het zich moet ontwikkelen.²

Zelfs na het vormen van pan-Europese fracties bleven de individuele leden van het Europees Parlement (in de literatuur veelal aangeduid als MEPs naar het Engelse *Members of the European Parliament*) vaak stemmen langs nationale lijnen. Van fractiediscipline was nog geen sprake of in andere woorden: de fracties vertoonden nog weinig cohesie. Vanaf de jaren 1980, na de eerste Europese verkiezingen van 1979, is er veelvuldig onderzoek gedaan naar de cohesie van de verschillende fracties in het EP. De focus van cohesieonderzoek, onderzoek naar de (ideologische) samenhang, in de Europese context lag tot in de jaren negentig op de fracties in het EP. In de meeste onderzoeken stond de vraag centraal of en waarom de groepscohesie van de fracties toenam. Dat de cohesie binnen alle fracties groeide is meerdere malen vastgesteld over verschillende periodes met verschillende methodes. Zo constateert de politicoloog Simon Hix dat de cohesie van alle fracties in

¹ W. van Meurs e.a., *Europa in alle staten: zestig jaar geschiedenis van de Europese integratie* (Nijmegen 2003) 46-47.

² R. Hrbek, '(More) federal features for the EU?', *Intereconomics* 38:4 (2003) 179-182; S. Hix, *The Political System of the European Union* (Basingstoke 1999) 2.

het EP sterk is toegenomen in de periode 1984-2004 met daarbij de opmerking dat dit ten koste is gegaan van stemmen langs nationale scheidslijnen.³ De politicologe Amie Kreppel bevestigt de constatering van Hix en voegt hieraan toe dat de cohesie toeneemt wanneer de wetgevende bevoegdheden van het EP groeien.⁴ Deze stelling onderschrijft Hix later zelf ook naar aanleiding van eigen onderzoek.⁵

Hoewel de academische focus zich gedurende de jaren negentig langzaam richtte op de Europartijen is hier interessant genoeg nauwelijks cohesie- of ontwikkelingsonderzoek naar gedaan. Een verklaring die veelvuldig gegeven wordt in de literatuur is het feit dat de Europartijen lange tijd geen grote rol speelden in de Europese politiek, wat ze oninteressant maakt als onderzoeksobject.⁶ Enkel de Europese Volkspartij (EVP)⁷ en de Partij van Europese Sociaaldemocraten (PES)⁸ zijn object van grondig academisch cohesieonderzoek geweest. De derde fractie binnen het parlement, de Alliantie van Liberalen en Democraten voor Europa (ALDE, tot 2012 European Liberal Democrat and Reform Party (ELDR)), is tot op heden in sterke mate onderbelicht gebleven.

Een andere reden waarom er weinig onderzoek is gedaan naar de samenhang van Europartijen is het feit dat er geen adequaat instrumentarium bestaat om de ontwikkeling van deze partijen aan te toetsen. Omdat Europartijen een uniek fenomeen zijn die zich niet conformeren aan de spelregels van traditionele politieke partijen wordt regelmatig benadrukt dat het lastig is deze partijen te classificeren.⁹ Aangezien de meeste literatuur omtrent Europartijen afkomstig is van politicologen, die veelal rigide modellen en classificaties hanteren, is de consensus dat er geen labels te plakken vallen op deze partijen. Toch zie ik als historicus de mogelijkheid om een zekere ruwe en flexibele classificatie op te stellen. Hiertoe zal ik betogen dat de ALDE-partij, en Europartijen in het algemeen, bewegen langs een continuüm, lopende van een Europartij als een vrijblijvend samenwerkingsverband naar een netwerkorganisatie, een confederatie, een federatie en tot slot een traditionele politieke partij. De

³ S. Hix, *What's wrong with the European Union and how to fix it* (Cambridge 2008) 112-19.

⁴ A. Kreppel, *The European Parliament and Supranational Party System* (Cambridge 2002).

⁵ S. Hix, A. Noury en G. Roland, *Democratic Politics in the European Parliament* (Cambridge 2007) 3-6.

⁶ E. Külahci en S. Lightfoot, 'Governance, Europarties and the challenge of democratic representation in the EU: A case study of the Party of European Socialists', *Acta Politica* 49:1 (2014) 71-85, aldaar 81.

⁷ K.M. Johansson, 'European People's Party' in: K.M. Johansson en P. Zervakis eds., *European Political Parties between Cooperation and Integration* (Baden-Baden 2002), 51-80; K.M. Johansson, 'Europarty Influence and Its Limits: The Case of the European People's Party and the Amsterdam Treaty', *Journal of European integration* 38:1 (2016a) 79-94.

⁸ R. Ladrech, 'Party of European Socialists' in: K.M. Johansson en P. Zervakis eds., *European Political Parties between Cooperation and Integration* (Baden-Baden 2002a) 81-96; G. Moschonas, 'The Party of European Socialists: the difficult "construction" of a European player' in P. Delwit, E. Külahci en C. van de Walle eds. *The Europarties Organisation and Influence* (Brussel 2004) 113-134; Külahci e.a., 'Governance, Europarties and the challenge of democratic representation in the EU', 71-85.

⁹ Hix, *The Political System of the European Union*, 2.

onderbouwing hiervoor volgt gaandeweg in deze scriptie, maar bestaat uit een aantal vooral interne kenmerken van politieke partijen waaraan Europartijen getoetst kunnen worden. Deze grove classificatie binnen het continuüm is nodig omdat er een hardnekkig beeld in de literatuur blijft bestaan van Europartijen als netwerkorganisaties, een beeld dat sinds 2003 met het Verdrag van Nice geleidelijk minder van toepassing is op de realiteit van Europartijen. Vandaar dat dit onderzoek nader zal ingaan op de vraag: in hoeverre nuanceren de ontwikkelingen in de periode 2003-2014 het bestaande beeld van partij ELDR/ALDE als netwerkorganisatie?

Status Quaestionis

Realisten en idealisten

In de literatuur over Europartijen valt het op dat er twee perspectieven zijn op zowel de Europese fracties als op de Europartijen. Deze zienswijzen komen voort uit de verschillende visies die er bestaan op het Europese integratieproces als zodanig. Enerzijds zijn er de neofunctionalisten die stellen dat Europese integratie basaal is begonnen met de EGKS. Vervolgens breidde de integratie zich als een olievlek uit over andere beleidsterreinen: het spillover-effect. Het verdiepen van de Europese samenwerking kwam voort uit een economische integratie die zorgde voor een veranderende politieke houding van (economische) belanghebbenden in de nationale staten jegens de supranationale organisatie. Deze belanghebbenden ijverden vervolgens voor meer bevoegdheden voor het supranationale niveau omdat dit in hun eigenbelang was. Zo schreed de integratie onbedoeld stap voor stap voort. In deze visie is een federaal Europa het uiteindelijke, en wellicht onvermijdbare, doel waarmee deze visie bij uitstek prescriptief is. Met een federaal Europa als een bedoeld of onbedoeld eindstation valt deze visie min of meer te rekenen tot het federalisme. Hiermee valt het neofunctionalisme onder dezelfde noemer als het democratisch-constitutioneel federalisme, van Altiero Spinelli (een van de mannen die aan de wieg stond van de Europese Unie) dat in één keer de Europese volkeren trachtte te integreren via de politieke weg van een directe verkiezing van een Europese constituerende vergadering.¹⁰ Hiertegenover staan de neorealisten die juist de nationale staat centraal stellen. In deze zienswijze geschiedt Europese integratie slechts bij gratie van de natiestaten.¹¹ Onder dezelfde noemer als de neorealisten kunnen de liberale intergouvernementalisten geschaard worden die toevoegen dat Europese integratie optreedt wanneer de economische belangen van de (grote) lidstaten convergeren.¹²

In het debat omtrent de taak van Europartijen stelt de politicoloog Stephen Day dat er een onderscheid bestaat tussen 'idealisten' en 'realisten' dat grofweg samenvalt met het onderscheid tussen de doelen van de neofunctionalisten en de neorealisten. Enerzijds zijn er de 'idealisten' die weinig beperkingen zien voor de ontwikkeling van Europartijen en vooral kijken op welke wijze transnationale partijen meer zijn gaan lijken op nationale partijen en hoe deze ontwikkeling kan worden bevorderd. Anderzijds zijn er de 'realisten' die constateren dat nationale partijen de Europartijen enkel laten groeien binnen vooropgezette kaders wat het potentieel van deze partijen

¹⁰ Meurs e.a., *Europa in alle staten*, 56-58.

¹¹ Ibidem, 112-16.

¹² Ibidem, 164-69.

sterk beperkt.¹³ De vraag of en hoe Europartijen zich moeten ontwikkelen tot transnationale partijen staat in deze visie niet centraal, maar wel hoe de Europartijen hun rol als Europees forum of netwerk voor ideologische stromingen kunnen optimaliseren. In het debat tussen idealisten en realisten staat de vraag of en op welke wijze transnationale partijen meer autonomie kunnen vergaren en hebben vergaard centraal. Voor de idealisten is dit gericht op verzelfstandiging van de Europartijen en voor de realisten is dit gericht op de vraag hoe Europartijen hun verbindende functie invulling kunnen geven en bevorderen. In de literatuur overheerst het realistische beeld van Europartijen als netwerkorganisaties. In deze scriptie zal echter duidelijk worden dat de Europartijen meer autonomie hebben vergaard waardoor het beeld van Europartijen als netwerkorganisaties nuancering behoeft.

De politicologen Karl Magnus Johansson en Peter Zervakis vertolken in dit opzicht een 'realistisch' standpunt door te stellen dat Europartijen complementair van aard zijn; ze voegen waarde toe aan de nationale politieke partijen. De Europartijen zijn volledig afhankelijk van de nationale partijen doordat deze de ontwikkeling van de Europartijen sturen middels verdragen. Johansson en Zervakis stellen daarom dat er sprake is van *path-dependency*, waarmee bedoeld wordt dat een ontwikkeling verloopt binnen vooropgestelde kaders van in dit geval de Europese verdragen.¹⁴ De politicoloog Robert Ladrech maakt deze visie inzichtelijker door de Europartijen te definiëren als het netwerk waarbinnen nationale partijen overleggen. Zolang nationale partijen deze visie op Europartijen niet veranderen zullen deze ook nagenoeg geen extra autonomie kunnen verkrijgen waarmee de Europartijen zich niet kunnen ontwikkelen tot organisaties die zowel nationale politieke partijen als burgers verenigen.¹⁵ Politicoloog Edwin van Rooyen en historicus Gerrit Voerman ondersteunen de intergouvernementele visie van Johansson en Zervakis met de opmerking dat Europartijen zich vooral kunnen versterken door betere coördinatie met de nationale partijen en staatshoofden.¹⁶

Aan de andere zijde van het academisch debat staan de idealisten. Politicoloog Simon Lightfoot is hiervan een goed voorbeeld met zijn stelling dat de drie 'oude' Europartijen bezig zijn met het integreren van de nationale partijen. Deze ontwikkeling komt volgens Lightfoot voort uit het in 2003 gesloten Verdrag van Nice, waarin de financiering van Europartijen 'eindelijk' geregeld werd na een

¹³ S. Day, 'Between 'Containment' and 'Transnationalization' – Where next for the Europarties?', *Acta Politica* 49:1 (2014) 5-29, aldaar 13-16.

¹⁴ K.M. Johansson en P. Zervakis, 'Historical-Institutional Framework' in K.M. Johansson en P. Zervakis eds., *European Political Parties between Cooperation and Integration* (Baden-Baden 2002) 11-28, aldaar 11-12.

¹⁵ R. Ladrech, 'The Promise and Reality of Euro-Parties', *European View* 3 (2006) 73-80, aldaar 78.

¹⁶ E. van Rooyen en G. Voerman, 'The Role of European Political Parties to Broaden the European Union's Legitimacy' in: E. van Rooyen en G. Voerman eds., *Democracy in Europe: Of the people, by the people, for the people?*, Prof. Mr. B.M. Teldersstichting (Den Haag 2010) 99-111, aldaar 110.

lange periode van financiële onzekerheid sinds de creatie van de 'oude' Europartijen in de jaren zeventig.¹⁷ Waar voorheen de fracties in het EP de Europartijen bekostigden, werd dit nu rechtstreeks geregeld middels Europese subsidies waardoor de partijen meer autonomie verkregen ten opzichte van de fracties. Politicoloog Luciano Bardi heeft zich lange tijd gefocust op de vraag hoe er een transnationaal partijsysteem kan worden neergezet. Hij definieert een Europees transnationaal partijsysteem als een partijsysteem dat de grenzen van de lidstaten overstijgt. Hiermee stelt Bardi dat er tot op heden bij Europese verkiezingen geen sprake is van één Europese verkiezing, maar van 27 nationale verkiezingen. Partijsystemen zelf definieert Bardi als systemen waarbij partijen met elkaar interacteren op vooral competitieve wijze in vooraf gedefinieerde 'arena's' zoals de electorale arena, de wetgevende arena of de besturende arena.¹⁸ Zijn onderzoek is gericht op het opheffen van het intergouvernementele karakter van Europese verkiezingen door de creatie van één transnationaal partijsysteem. Deze visie is exemplarisch voor de idealistische school.

Een van Bardi's belangrijkste conclusies is dat het niet nodig is om een nieuw systeem op te tuigen maar om de huidige positie van Europartijen te versterken. Hiertoe moet de huidige ogenschijnlijke beknotting van Europartijen volgens Bardi anders bekeken worden. Ten eerste stelt Bardi dat nationale politieke partijen een makelaarsfunctie vervullen (optreden als intermediair tussen samenleving en staat) tussen het maatschappelijk middenveld en de Europese instituties. Hierdoor kunnen nationale partijen de 'beloningen' binnenhalen van goed Europees beleid. Denk hierbij bijvoorbeeld aan de afschaffing van de roamingkosten in de zomer van 2017.¹⁹ Nationale partijen hebben deze afschaffing aan zichzelf toegeschreven zonder te vermelden dat dit bij uitstek een inspanning van het EP was. De versterking van Europartijen verstoort deze makelaarsfunctie niet omdat nationale partijen de schakel blijven vormen tussen het maatschappelijke middenveld en de Europese instituties. Versterking van de positie van de Europartijen staat hiermee dus niet per definitie gelijk aan afzwakking van de autonomie of het belang van de nationale partijen.²⁰ Ten tweede stelt Bardi, als een van de weinige auteurs, dat de huidige zwakte van Europartijen ook positief bekeken kan worden. Doordat Europartijen, anders dan nationale politieke partijen, tot 2014 niet hoefden te concurreren om uitvoerende functies waren ze in staat om via de EP-fracties een sterke stem te geven aan de problemen en visie van Europese burgers.²¹ Met de Europese verkiezingen van 2014

¹⁷ S. Lightfoot, 'The Consolidation of Europarties? The 'Party Regulation' and the development of Political Parties in the European Union', *Representation* 42:4 (2006) 303-314, aldaar 306.

¹⁸ L. Bardi e.a., *How to Create a Transnational Party System*, EUDO Observatory on Political Parties & Representation (OPPR) (Florence 2010) 97.

¹⁹ L. Bardi, 'European political parties: A (timidly) rising actor in the EU political system', *The International Spectator* 39:2 (2004a) 17-30, aldaar 30.

²⁰ L. Bardi, 'EU Enlargement, European Parliament Elections and Transnational Trends in European Parties', *European View* 3 (2006) 13-19, aldaar 19.

²¹ Bardi e.a., *How to Create a Transnational Party System*, 102.

veranderde dit gebrek aan concurrentie en werd het systeem van 'spitzenkandidaten' ingevoerd, waarbij de Europartijen elk een kandidaat nomineerden voor belangrijke functies binnen het Europese politieke bestel. In de rede van Bardi wordt hierdoor de positie van de Europartijen versterkt en moet de vraag gesteld worden of dit ten koste gaat van het vertolken van de zorgen van Europese burgers door de EP-fracties.

Ondanks het feit dat er in de literatuur gesproken wordt over twee zienswijzen betreffende de Europartijen, is het belangrijk de nuancering aan te brengen dat er altijd sprake zal zijn van idealistische realisten en realistische idealisten. Zo ijvert Bardi voor een transnationaal partijsysteem, maar blijft hij zich bewust van de beperkingen die worden opgelegd door de nationale staten en nationale partijen. Om deze reden schippert Bardi tussen het opzetten van een nieuw systeem en het versterken van het huidige systeem om zo niet gediskwalificeerd te worden door wetenschappers met een realistische zienswijze. Andersom zien realisten vooral de rol van een centraal netwerk of forum weggelegd voor de Europartijen. Deze zienswijze is gericht op de huidige praktijk en berust op een ideaalbeeld van Europartij als bindende factor tussen de nationale partijen en niet als een overkoepelende of overstijgende organisatie.

Bestaand onderzoek en haar gebreken

Tot op heden zijn er vooral politicologische onderzoek gedaan naar de mate van integratie van politieke partijen waarbij twee onderzoeksmethoden veelvuldig gehanteerd worden. Ten eerste een model dat is opgesteld door de politicoloog Oskar Niedermayer om de mate van integratie aan te geven van transnationale Europese politieke partijen.²² In zijn model onderscheidt Niedermayer drie fasen die politieke partijen doorlopen voordat ze volwaardige of traditionele politieke partijen zijn: interactie, coöperatie en integratie. De vooronderstelling in dit model is dat politieke partijen van onderop autonomie afdragen aan de partij boven hen.²³ Hiermee staat Niedermayer aan de basis van een supranationale en idealistische opvatting over Europartijen. Het tweede model dat gehanteerd wordt is afkomstig van de politicoloog Rudolf Hrbek. Hrbek onderzocht eind jaren tachtig de *European Liberal Democrats* (ELD), de transnationale liberale partij, en de *Liberal and Democratic Reformist Group* (LDR). Op basis van dit onderzoek stelt Hrbek drie aspecten vast die cruciaal zijn voor de kwaliteit

²² O. Niedermayer, *Europäische Parteien? Zur Grenzüberschreitenden Interaktion politischer Parteien im Rahmen der Europäischen Gemeinschaft* (Frankfurt am Main 1983).

²³ C. Sandström, 'European Liberal, Democrat and Reform Party' in: K.M. Johansson en P. Zervakis eds., *European Political Parties between Cooperation and Integration* (Baden-Baden 2002) 97-123, aldaar 97-98.

van een Europartij als transnationale actor: interne cohesie, de band tussen de partij en de fractie en de band tussen de partij en de leden in nationale staten.²⁴ Deze benadering is meer gericht op institutionele consolidatie en coöperatie tussen Europartijen en hun fracties. Hiermee wordt een meer intergouvernementeel en realistisch-georiënteerde theorie neergezet, al sluit deze benadering volledige integratie niet uit. Deze twee uit de jaren 1980 stammende theorieën vormen tot op heden de basis voor het onderzoek naar Europartijen. Op basis van deze twee modellen zijn er verschillende conclusies getrokken betreffende de ontwikkeling van de PES de EVP en de ALDE-partij.

De PES wordt vooral omschreven als een orgaan dat zorgt voor samenwerking en overleg binnen Europa en niet als de centrale Europese socialistische partij die de Europese socialistische beweging vormgeeft. Volgens de politicoloog Gerassimos Moschonas functioneert de PES dan ook niet als een orgaan dat de integratie van de afzonderlijke sociaaldemocratische partijen in een transnationale partij bevordert.²⁵ Anders gesteld blijft de PES hangen in het stadium van coöperatie en lukt het (of wil) de partij nog niet overgaan tot de integratie van de sociaaldemocratische partijen uit de lidstaten.²⁶ De EVP heeft als partij veel last gehad van een interne discussie over de vraag of er naast christelijke politieke partijen ook conservatieve partijen toegelaten moesten worden om zo voor numeriek overwicht te zorgen binnen het EP. Deze discussie is uiteindelijk overbodig geworden nadat de conservatieve partijen in 2009 de Alliantie van Europese Conservatieven en Hervormers (AECH) oprichtten. Net zoals de PES is de EVP vooral bezig met samenwerken en niet met de integratie van de aangesloten nationale partijen. Dit komt voort uit een gebrek aan consensus binnen de partij en onwil om over te gaan tot integratie vanuit de EVP-Fractie.²⁷ Karl Magnus Johansson benadrukt het gebrek aan consensus door te wijzen op het feit dat de interne discussies veelal gaan over landelijke problemen van lidstaten.²⁸ Hiermee impliceert Johansson dat de EVP niet kan overgaan tot de integratie van de nationale partijen omdat deze vaker tegenover elkaar dan naast elkaar staan binnen de EVP.

Sinds Hrbek zijn theorie heeft ontwikkeld op basis van de liberale partij in de jaren tachtig, zijn er recentelijk weinig nieuwe studies verschenen die hierop voortborduren. Een van de weinige studies die nog wel verschenen is na de jaren tachtig, is die van politicologe Camilla Sandström. Hierin beschrijft ze hoe de ELDR-partij zich in de jaren negentig niet verder kon ontwikkelen dan de fase van samenwerking. Ten eerste kwam dit door een heterogenisering van de partij met het toelaten van

²⁴ R. Hrbek, 'Transnational links: the ELD and Liberal Party Group in the European Parliament' in E.J. Kirchner ed. *Liberal Parties in Western Europe* (1988) 466.

²⁵ Moschonas, 'The Party of European Socialists', 129-30.

²⁶ Ladrech, 'Party of European Socialists', 88.

²⁷ Johansson, 'Europarty Influence and Its Limits', 90-91.

²⁸ Johansson, 'European People's Party', 68.

liberale partijen uit Finland, Zweden, Oostenrijk en nieuwe democratieën in Centraal- en Oost-Europa. Voor het eerst kwamen er eurosceptische en agrarisch georiënteerde liberalen binnen de ELDR-partij die de integratie van het geheel tegenhielden. Ten tweede ontbrak het de ELDR-partij aan liberale leden uit grote lidstaten die er liever voor kozen om zich aan te sluiten bij de grotere EVP omdat ze daar meer invloed konden uitoefenen op het Europese beleid. Doordat de ELDR-partij in haar begindagen een hoog verloop kende was het lastig om een gemeenschappelijke liberale identiteit te ontwikkelen. Wel kende de ELDR-partij een sterke uitbreiding in de vorm van een jongerenafdeling, European Liberal Youth (LYMEC) en een speciaal netwerk voor liberale vrouwen, Liberal Women, die later opging in het bredere ALDE Gender Equality Network. Hierdoor kon er ondanks alle interne zwakheden toch een gezamenlijke liberale identiteit ontstaan richting de millenniumwisseling.²⁹

De politicologen Erol Kūlahci en Simon Lightfoot concluderen, op basis van een in de literatuur breed gedragen consensus, dat Europartijen zich in het algemeen niet kunnen ontwikkelen door de beperkingen die voortkomen uit de natuur van het politieke systeem van de EU en een gebrek aan coördinatie vanuit de verschillende Europartijen richting de nationale partijen.³⁰ Twee systeemproblemen waar de Europartijen lange tijd last van hebben gehad zijn het gebrek aan partijstatuten en het eerder benoemde ontbreken van een goed functionerend systeem voor partijfinanciering.³¹ Zonder een partijstatuut is het onduidelijk hoe een partij staat ten opzichte van de fractie en is het onbekend wat de functie van de partij in zijn algemeenheid is. Het probleem van financiering werd lang provisorisch opgelost door de fracties te laten betalen voor de partijen, maar deze praktijk werd in 2000 illegaal verklaard door de Europese Rekenkamer die stelde dat partij- en fractiefinanciering gescheiden diende te worden.³² Deze twee problemen waren tot 2007, met het Verdrag van Lissabon, de voornaamste institutionele obstakels voor het omvormen van de transnationale partijfederaties naar supranationale Europartijen.³³

Uitgebreid onderzoek naar de Europartijen is tot op heden vooral gedaan naar de EVP en de PES. Zelfs hier gaat het nog maar weinig over de interne samenhang of ontwikkeling van de partijen zelf. De nadruk van het onderzoek richt zich niet op de Europartijen, maar op de corresponderende fracties in het EP. Naar bijna alle fracties zijn er, zoals reeds gesteld, meerdere onderzoeken gedaan

²⁹ Sandström, 'European Liberal, Democrat and Reform Party', 100-101.

³⁰ Kūlahci e.a., 'Governance, Europarties and the challenge of democratic representation in the EU', 81.

³¹ Lightfoot, 'The Consolidation of Europarties?', 304-5.

³² H.H. von Arnim en M. Schurig, *Die EU-Verordnung über die Parteienfinanzierung* (Hamburg 2004) 11.

³³ S. Van Hecke, 'Do Transnational Party Federations Matter? (... and Why Should We Care?)', *Journal of Contemporary European Research* 6:3 (2010) 395-411, aldaar 397.

naar de cohesie betreffende het stemgedrag en ideologische samenhang.³⁴ Naast het ontbreken van uitgebreid onderzoek naar de interne samenhang en ontwikkeling van de ALDE-partij, is het onderzoek wat er wel is geschreven door sociologen en politicologen op basis van stemgedrag op congressen, aangevuld met elite interviews (invloedrijke, vooraanstaande en goed geïnformeerde respondenten).³⁵ Naar de interne samenhang en ontwikkeling van de EVP en de PES is meer kwalitatief onderzoek gedaan door elite interviews als hoofdbronnen te gebruiken wat een goed beeld geeft van de partijen. Het vooral empirische onderzoek naar de Europartijen lijkt vooral de realistische zienswijze jegens Europartijen te ondersteunen doordat er binnen deze methode vooral gekeken wordt naar de formele organisatorische en structurele staat van de partij, statuten en het stemgedrag tijdens congressen van de Europartij. Hieruit ontstaat het bekende beeld van Europartijen als netwerkorganisaties van nationale partijen die behoren tot dezelfde ideologische familie. Hiermee lijkt de idealistische visie tot op heden te berusten op wensdenken wanneer enkel gekeken wordt naar de statuten, het stemgedrag en de formele organisatorische en structurele staat van de partij: denk hierbij aan de stemprocedure of de formele bevoegdheden van de partij zelf. In deze scriptie zal echter betoogd worden dat de focus op de realistische visie nuancering behoeft en dat er wel degelijk idealistische tendensen te signaleren zijn wanneer er vanuit de historische methode gekeken wordt naar de bronnen en casussen.

Methode

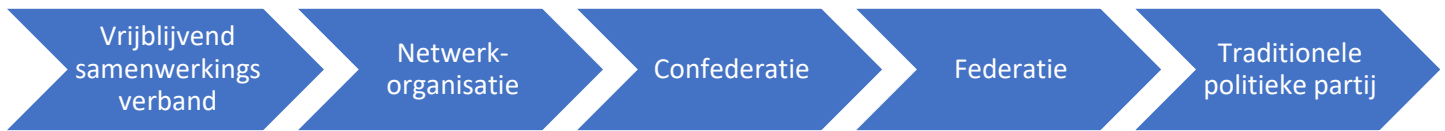
Niedermayers model geeft academici het gereedschap om de ontwikkeling van Europartijen te interpreteren door onderscheid te maken tussen een interactie-, samenwerkings- en integratiefase.³⁶ Echter, hoe worden partijen van elkaar onderscheiden die zich in verschillende fases van het integratieproces bevinden? Zo kan een Europartij die begint met de integratie van nationale partijen niet onderscheiden worden van een Europartij die verder in dit proces zit. Voor deze scriptie zal ik een eigen model hanteren, gebaseerd op kenmerken van traditionele politieke partijen. Hoewel er eerder in deze scriptie is gesteld dat Europese instituties zich niet conformeren aan traditionele blauwdrukken of kenmerken, bestaat er tot op heden geen bevredigend alternatief. Om deze reden wordt er in deze scriptie een continuüm gehanteerd, lopende van een Europartij als een vrijblijvend

³⁴ Zie onder andere: Hix, *The Political System of the European Union*; Kreppel, *The European Parliament and Supranational Party System*; Bardi, 'EU Enlargement, European Parliament Elections and Transnational Trends in European Parties', 13-19; Hix e.a., *Democratic Politics in the European Parliament*; Kūlahci e.a., 'Governance, Europarties and the challenge of democratic representation in the EU', 71-85.

³⁵ W.S. Harvey, 'Strategies for conducting elite interviews', *Qualitative Research* 11:4 (2011) 431-441.

³⁶ Sandström, 'European Liberal, Democrat and Reform Party', 97-98.

samenwerkingsverband naar een netwerkorganisatie, een confederatie, een federatie en tot slot een traditionele politieke partij (zie figuur 1 op de volgende pagina). De verschillende organisatievormen komen grofweg voort uit verschillende mate van centralisatie binnen een partij of organisatie. Hierbij moet vermeld worden dat de classificatie flexibel is en slechts opgesteld is om een beter begrip te krijgen van de ontwikkeling van Europartijen.

FIGUUR 1: CONTINUÛM

Het meest gecentraliseerd is de traditionele politieke partij, waarbij de soevereiniteit en beslissingsbevoegdheid gecentraliseerd zijn binnen de overkoepelende partij. De lokale afdelingen bestaan nog, maar zijn sterk afhankelijk van de centrale partij. Lokale afdelingen dragen extern uit dat ze lid zijn van de overkoepelende partij en liggen beleidstechnisch erg dicht bij de moederpartij. Een federatieve politieke partij is een partij waarbij een sterke soevereiniteit en beslissingsbevoegdheid van de partij gecombineerd wordt met lokale afdelingen die hun eigen soevereiniteit en beslissingsbevoegdheid behouden. Deze twee functies worden dus gedeeld en staan toe dat lokale afdelingen afwijken van de partijlijn binnen een zekere bandbreedte. De lokale partijen dragen de overkoepelende identiteit uit, maar kunnen lokaal meer afwijkende keuzes maken dan in een traditionele politieke partij. Een confederatieve politieke partij is een partij waarin de overkoepelende partij en de lokale afdelingen naast elkaar bestaan, maar waar de lokale afdelingen sterker zijn dan de overkoepelende partij. De overkoepelende partij is sterk afhankelijk van de medewerking van de lokale afdelingen om beslissingen te maken en deze uit te dragen. De beslissingsbevoegdheid en soevereiniteit ligt hiermee bij de afdelingen. Een confederatieve partij bestaat effectief uit een verzameling partijen die zich vrijwillig verenigen en de centrale partij slechts een beperkt aantal beleidsterreinen gunt om beleid op te maken. Voor deze scriptie schaar ik een netwerkorganisatie onder een politieke partij, maar deze voert in feite weinig functies uit van een politieke partij. Een netwerkorganisatie is een vorm waarbij de lokale leden volledige soevereiniteit en beslissingsbevoegdheid hebben. De organisatie fungeert als een discussieplatform en plek van samenkost voor formeel en informeel overleg. De lokale partijen hebben een eigen identiteit en voeren hun eigen beleid uit. De netwerkorganisatie kan proberen richtlijnen op te stellen voor gemeenschappelijk beleid, maar dit resulteert in waterige compromissen die makkelijk genegeerd kunnen worden door de leden. Als minst gecentraliseerde organisatievorm is er het vrijblijvend

samenwerkingsverband. Binnen deze vorm heeft de organisatie zelf geen bevoegdheden of soevereiniteit en faciliteert ze enkel samenwerking tussen volledig soevereine politieke partijen.³⁷

De basis voor het gehanteerde continuüm zijn de zeven kernfuncties van (traditionele) politieke partijen zoals opgesteld door de politicoloog Isaac Lipschits. Lipschits stelt dat politieke partijen een makelaarsfunctie vervullen tussen overheid en burger, het overheidsbeleid beïnvloeden, kiezers representeren, in de achterban levende meningen en opvattingen kanaliseren, hun eigen politici instrueren, kandidaten stellen voor verkiezen en de politieke elite selecteren.³⁸ Aan deze zeven kenmerken voeg ik drie

Kenmerken continuüm
Directe individueel lidmaatschap
Selectie parlementaire kandidaten
Instrueren van eigen politici
Programmastelling
Representatie van kiezers
Voeren van campagnes
Selectie van politieke elite
Makelaarsfunctie
Beïnvloeding overheidsbeleid
Wijze van interne stemmingen

TABEL 1: KENMERKEN CONTINUÛM

kenmerken toe die frequent aan bod komen in de literatuur betreffende Europartijen: direct individueel lidmaatschap³⁹, het voeren van verkiezingscampagnes en de wijze van interne besluitvorming.⁴⁰ Door de Europartijen langs een meetlat van deze kenmerken van traditionele partijen te leggen besef ik dat ik mijzelf tegenspreek gezien eerdere opmerkingen over het unieke karakter van het Europees project. Zoals reeds gesteld bestaat er een breed gedragen consensus in de literatuur dat de EU een project is zonder blauwdruk waar ontwikkelingen lastig vergeleken kunnen worden met bestaande (nationale) praktijken.⁴¹ Helaas bestaat er tot op heden geen adequaat instrumentarium om Europartijen te analyseren. Daarom wordt er een methode gehanteerd die zwaar leunt op datgene wat bekend is: de nationale politieke partijen en hun ontwikkeling.

Om aan te tonen dat de ALDE-partij zich heeft ontwikkeld op het continuüm zal er in dit onderzoek gefocust worden op drie sleutelmomenten die de ontwikkeling van de ALDE-partij in een ander daglicht zullen stellen: de oprichting van een denktank in 2007: het European Liberal Forum (ELF), de rol van de ELDR-partij tijdens de Europese verkiezingen van 2009 en de interne discussie omtrent de in 2014 geïntroduceerde Spitzenkandidatenverkiezing en de uitwerking hiervan.

Deze drie casussen zijn met name interessant omdat ze allen een inzicht verschaffen in de krachtverhoudingen en belangen die spelen binnen de partij. Door de argumentatie en achterliggende

³⁷ W.M. Downs, 'Comparative Federalism, Confederalism, Unitary Systems' in: J.T. Ishiyama en M. Breuning eds. *21st Century Political Science: a Reference Handbook* (2011) 168-176, aldaar 168-169.

³⁸ I. Lipschits, 'Functies van politieke partijen' in: R.A. Koole (red.), *Het belang van politieke partijen* (Groningen 1984) 13-22.

³⁹ N.P. García en J. Priestly, *European political parties: learning from 2014, preparing for 2019* (policy paper 132, Jacques Delors Institute, Berlijn 2015a) 4.

⁴⁰ G. Voerman, *The formation of political parties in the European Union* (Conference 'The EP in an ever changing Union: where to go from here') (2009) 7.

⁴¹ Hix, *The Political System of the European Union*, 2.

belangen helder te krijgen is het mogelijk om de interne ontwikkeling beter te begrijpen binnen de discussie tussen supranationalisten en intergouvernementalisten. Binnen de partij is er een scheiding zichtbaar tussen enerzijds het Partijcongres wat beduidend intergouvernementeel georiënteerd is en anderzijds het Bureau dat samen met de Council een meer idealistische kijk heeft op de ontwikkeling van de partij. Deze verdeeldheid met enerzijds supranationale ideeën en anderzijds intergouvernementele wensen bestaat al zeker sinds de omvorming van een federatie naar een partij in 1993. Toch beweegt de partij zich in deze discussie langzaam richting zowel interne versterking als een uitbreiding van het takenpakket. Alle drie de casussen tonen aan dat de partij zichzelf intern versterkt, uitbreidt en zich meer profileert als traditionele politieke partij naar het electoraat. Hiermee wordt niet gesteld dat de realistische visie terzijde geschoven dient te worden. In eerste instantie is deze scriptie bedoelt om de realistische visie te nuanceren door aan te geven dat er ook ontwikkelingen zijn die niet binnen deze visie vallen, maar geschaard kunnen worden onder de idealistische visie.

In deze scriptie staat de volgende vraag centraal: in hoeverre nuanceren de ontwikkelingen in de periode 2003-2014 het bestaande beeld van partij ELDR/ALDE als netwerkorganisatie? Het jaar 2003 fungeert als een startpunt vanwege de grote veranderingen die volgden na het inwerkingtreden van het Verdrag van Nice in 2003. Daarnaast is er geen archiefmateriaal van voor deze periode beschikbaar waardoor er weinig toegevoegde waarde zit in historisch onderzoek voor 2003. Het jaar 2014 fungeert als eindpunt omdat er ten eerste een zekere afstand ten opzichte van het heden nodig is voor een historische analyse. Ten tweede waren er in 2014 Europese verkiezingen die het Spitzenkandidaatsysteem introduceerden en in deze scriptie ligt een van de focussen op het ontstaan van de procedure en nog niet op de politieke evaluatie ervan. Ten derde is er een gebrek aan archiefmateriaal na 2014 waardoor historische analyse bemoeilijkt wordt.

Om de hoofdvraag te beantwoorden heb ik de volgende deelvragen opgesteld die gezamenlijk bijdragen aan het beantwoorden van de hoofdvraag:

1. Hoe ontwikkelde de organisatiestructuur van de ALDE-partij en haar voorgangers zich in de periode 1976-2003?
2. In hoeverre droeg de creatie van het ELF bij aan de ontwikkeling van de partij richting een traditionele politieke partij?
3. In hoeverre heeft de wijze van deelname van de ELDR-partij aan de Europese verkiezingen van 2009 een bevorderend effect gehad op de verdere ontwikkeling van de partij?
4. In hoeverre heeft het vraagstuk van de 'Spitzenkandidaat' bijgedragen tot een autonomere positie van de ALDE-partij ten opzichte van de nationale partijen?

Aan elk van de deelvragen zal een hoofdstuk worden gewijd. Ten eerste is het cruciaal om de geschiedenis van de partij inzichtelijk te krijgen zodat de stand van zaken in 2003 opgemaakt kan worden. Daarnaast zal er ingegaan worden op de wijze waarop de partij zich heeft ontwikkeld langs het continuüm. Hiertoe is de eerste deelvraag opgesteld: hoe ontwikkelde de organisatiestructuur van de ALDE-partij en haar voorgangers zich in de periode 1976-2003?

Ten tweede richtte de ELDR-partij in 2007 het ELF op waarmee de partij haar coördinerende taak versterkte. Middels deze denktank kreeg de ELDR-partij meer middelen in handen om gemeenschappelijk beleid te maken. De vraag die hierbij gesteld moet worden is of dit wenselijk is vanuit een intergouvernementeel standpunt. Enerzijds kan het ELF zorgen voor ondersteuning van nationale denktanks en een goede feitelijke basis voor gemeenschappelijk overleg. Anderzijds kan het ELF de positie van het Bureau versterken doordat ze de middelen van alle nationale liberale denktanks kan bundelen voor eigen gebruik. Hierdoor kan het Bureau zich in een meer supranationale richting ontwikkelen door Europees beleid te formuleren en een gemeenschappelijke (Europese) liberale identiteit te stimuleren. Hiertoe is de tweede deelvraag opgesteld: in hoeverre droeg de creatie van het ELF bij aan de ontwikkeling van de partij richting een traditionele politieke partij?

Ten derde was de ELDR-partij bij de Europese verkiezingen van 2009 voor het eerst expliciet aanwezig in de lidstaten en formuleerde de partij een eigen programma wat substantieel verschilde van haar programma in 2004. Betekende deze deelname een stap richting een meer supranationale benadering van de partij of hield de deelname simpelweg in dat de partij haar netwerkfunctie versterkte? Hiertoe is de derde deelvraag opgesteld: in hoeverre heeft de wijze van deelname van de ELDR-partij aan de Europese verkiezingen van 2009 een bevorderend effect gehad op de verdere ontwikkeling van de partij? Om deze vraag te beantwoorden zullen de Europese verkiezingen van 2004 vergeleken worden met de Europese verkiezingen van 2009.

Ten vierde was de ALDE-partij een sterk voorstander van het spitzenkandidaatsysteem, een systeem om in dit geval het voorzitterschap van de EC toe te wijzen en om meer concurrentie te creëren tussen de fracties. De toegenomen concurrentie heeft de positie van het EP versterkt en in zekere zin ook die van de Europartijen. Doordat er beter intern gecoördineerd moest worden om kandidaten aan te wijzen moest er meer gedebatteerd worden over de kernwaarden van de partij en hoe deze uit te dragen. Daarbij kwam, niet geheel onbelangrijk, dat alle partijen zich achter één kandidaat moesten scharen. Deze afstemming is lastig te bereiken gezien de heterogeniteit van de partijen tussen landen en binnen landen zelf. In de Nederlandse context betekende dit dat de sociaalliberale D66 het eens moest worden met de conservatief-liberale VVD. In een meer Europese context moesten bijvoorbeeld de Tsjechisch populistische ANO 2011 en het Spaanse

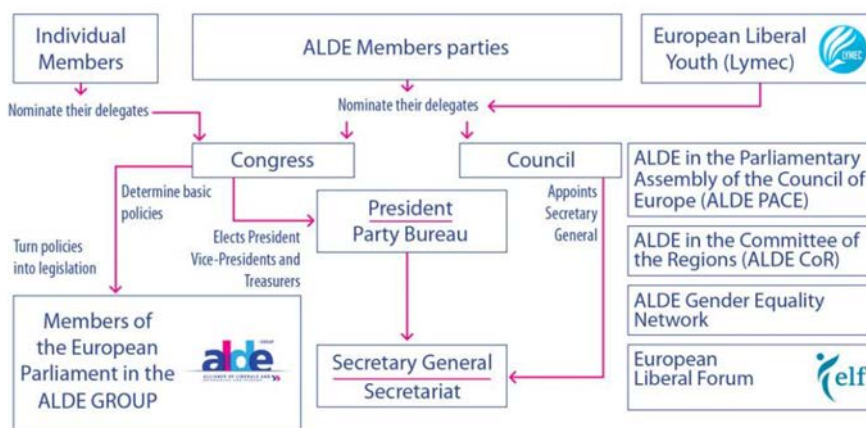
‘postnationalistische’ Ciudadanos het eens worden over een kandidaat. Het Bureau en de ALDE-fractie speelden een grote rol hetgeen het belang van de nationale partijen deed afnemen. Hiertoe is de vierde deelvraag opgesteld: in hoeverre heeft het vraagstuk van de ‘spitzenkandidaat’ bijgedragen tot een autonomere positie van de ALDE-partij ten opzichte van de nationale partijen?

De deelvragen worden beantwoord aan de hand van literatuur over de casussen, Europartijen en de ALDE-partij. Verder worden interne archiefstukken geraadpleegd zoals de Bureau Meeting verslagen en Council Meeting verslagen die fysiek te vinden zijn in het *Archiv des Liberalismus* van de Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit in Gummersbach, Duitsland. Bij deze bronnen moet de kanttekening geplaatst worden dat de verslagen vaak erg summier zijn en niet de discussies zelf weergeven, maar de resultaten hiervan. Daarom zal de analyse aangevuld worden met het op de leden gerichte ELDR News en de Liberal Eyes Newsletter (ALDE). Door een kwalitatieve historische onderzoeksmethode toe te passen in plaats van een veelal kwantitatieve politicologisch/sociologische methode is het mogelijk het beeld van Europartijen in het algemeen en de ALDE-partij in het bijzonder te nuanceren.

Voordat de deelvragen behandeld zullen worden, zal in een kort hoofdstuk de organisatiestructuur van de partij uiteengezet worden met een overzicht van de verschillende organen, hun functies en hun visies op de (verdere) ontwikkeling van de partij.

Hoofdstuk 1: De organisatiestructuur van de ALDE-partij

Binnen de ALDE-partij is het Partijcongres is het hoogste besluitorgaan. Hier worden debatten gevoerd over de belangrijkste politieke hangijzers om vervolgens een partijlijn vast te stellen middels stemming. Echter, niet alle debatten en kwesties kunnen worden omgezet in een beslissing. Het Partijcongres kan enkel beslissen over zaken die binnen de bevoegdheden van de EU vallen tenzij er unaniem is besloten door het Partijcongres dat er wel een besluit buiten de bevoegdheden genomen kan worden. Het besluit om het ELF op te richten viel bijvoorbeeld buiten de bevoegdheid van het Partijcongres. Het merendeel van de stemgerechtigden bestaat uit gedelegeerden van de nationale partijen, maar ook uit enkele gedelegeerden van jongerenorganisatie (LYMEC) en sinds enkele jaren nemen ook enkele gedelegeerden namens de individuele leden van de partij nemen deel aan het Partijcongres. Het Partijcongres kiest de leden van het Partijbureau en komt eenmaal per jaar bijeen. Tijdens het Partijcongres van 1999 in Berlijn werd besloten om over te stappen op besluitvorming bij een gewone meerderheid van vijftig procent plus één in plaats van unanimiteit of gekwalificeerde meerderheid.⁴² Het Partijcongres richt zich nauwelijks op de partij zelf omdat dit deels buiten haar competentie valt en omdat het zich voornamelijk richt op het basisbeleid van de MEPs. Niet geheel onverwachts is het aansturen van het basisbeleid de primaire focus van het Partijcongres en niet de ontwikkeling van haar eigen partij. Dit komt doordat de gedelegeerden van de nationale partijen het merendeel van de stemgerechtigden vormen op het Partijcongres en zij niet bepaald geïnteresseerd zijn in de ontwikkeling van de partij.

FIGUUR 2: PARTIJSTRUCTUUR ALDE-PARTIJ⁴³

⁴² Sandström, 'European Liberal, Democrat and Reform Party', 102-3.

⁴³ Organisational Structure of the ALDE party, <https://www.aldeparty.eu/about/party-structure> (geraadpleegd 23 januari 2018).

De ALDE-Council is het op een na hoogste besluitorgaan en discussieert en beslist tweemaal per jaar over belangrijke interne zaken zoals: lidmaatschap, contributies, het partijbudget, nominatie van de Secretaris-Generaal en interne veranderingen. De Council bestaat uit gedelegeerden van de nationale partijen die gemachtigd zijn te spreken en te handelen namens de partij. Hoewel de Council gekwalificeerd is om belangrijke interne politieke beslissingen te nemen lukt dit niet altijd doordat ze slechts enkele keren per jaar bijeenkomt en bestaat uit veel gedelegeerden wat het besluitvormingsproces negatief beïnvloedt. Echter, de leden van de Council blijven lang zitten en nemen regelmatig beslissingen op basis van gewone meerderheden.⁴⁴ Omdat de Council niet verkozen wordt door het Partijcongres (zie figuur 2) heeft zij de bewegingsruimte om politiek gevoelige problemen aan te kaarten en om oplossingen te onderzoeken en te implementeren die de autonomie van de nationale partijen kan ondermijnen. Hierbij kan gedacht worden aan het uniformiseren van campagnes⁴⁵ of een verplichte bijdragen leveren aan het ELF door een verhoging van het partijbudget.⁴⁶

Omdat de Council slechts enkele malen per jaar bijeenkomt is er in 1993 besloten om het Bureau op te richten dat de dagelijkse zaken kan waarnemen. De leden van het Bureau worden voor een mandaat van twee jaar gekozen door het Partijcongres. Het Bureau realiseert alle uitvoerende functies van de partij tussen de congressen en Council vergaderingen. Hiermee speelt het Bureau een rol van politieke betekenis aangezien deze zelfstandig de partij vertegenwoordigt en slechts enkele malen per jaar gecontroleerd wordt. Het Bureau wordt ondersteund door het Secretariaat waarmee het Bureau veel middelen tot haar beschikking heeft om nieuw beleid te bedenken en te implementeren.⁴⁷ De taakstelling en financiën voor het Secretariaat worden vastgesteld door het Bureau. Het Secretariaat houdt zich in de praktijk vooral bezig met het bijhouden van de contributies, het organiseren van vergaderingen voor het Bureau en de Council en het organiseren van het jaarlijkse Partijcongres. Daarnaast zorgt het Secretariaat voor de communicatie richting de individuele leden en de nationale partijen. Mede door de middelen van het Secretariaat neemt het Bureau een centrale positie in binnen de partij. Verder neemt het Bureau een centrale positie in binnen de partij omdat ze vele adviescommissies heeft opgezet die moeten zorgen voor gezamenlijk beleid en voor betere samenwerking tussen nationale partijen onderling, met de partij en met de Liberale Internationale (LI).⁴⁸ Hierbij komt de toegenomen invloed van het Bureau die voortkomt uit de sterke extraparlamentaire uitbreiding vanaf de jaren negentig. Deze realiteit is uitgebreider dan men van een

⁴⁴ Hrbek, 'Transnational links', 460.

⁴⁵ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 57/2012-41, Council Meeting, 2-4/2009.

⁴⁶ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-46, Council Meeting, 4/2007

⁴⁷ Sandström, 'European Liberal, Democrat and Reform Party', 102-104.

⁴⁸ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-22, Bureau Meeting, 10/2003 – 1/2003.

netwerkorganisatie mag verwachten en dit beeld zal in de loop van deze scriptie dan ook genuanceerd worden.

Als laatste orgaan dient de *ELDR party leaders' meeting* besproken te worden. Binnen de EVP en de PES neemt dit 'orgaan' een centrale rol in binnen de partij. Deze positie is een logisch gevolg gezien de machtspositie die de premiers innemen door hun rol binnen de Europese Raad. Doordat de EVP en de PES historisch gezien veel premiers hebben geleverd in de lidstaten van de EU is hun rol ook groot binnen de organisatorische structuur van de partijen. Voor de ALDE-partij is dit minder het geval omdat liberale partijen veel minder premiers leveren door hun relatief kleine zetelaantal in de lidstaten.⁴⁹ Omdat de partijleiders weinig invloed hebben binnen de partij, en omdat hun vergaderingen informeel zijn en dus niet gearhiveerd zijn, zullen ze in deze scriptie niet meegenomen worden. In de toekomst kan de rol van de liberale regeringsleiders binnen de partij veranderen gezien het feit dat op het moment van schrijven acht van de achtentwintig regeringsleiders aangesloten zijn bij de ALDE-partij.

Het Partijcongres, de Council en het Bureau varen allen grotendeels hun eigen koers en zijn goed in staat te handelen naar hun belangen. Zoals reeds gesteld bestaat er binnen de partij een scheiding tussen aan de ene kant het Partijcongres, dat beduidend intergouvernementeel georiënteerd is en aan de andere kant het Bureau en de Council die een meer idealistische kijk hebben op de ontwikkeling van de partij. Hierbij moet gesteld worden dat de Council minder idealistisch georiënteerd is door haar samenstelling dan het relatief autonome en gebrekkig gecontroleerde Bureau en hiermee dus een tussenpositie inneemt.

⁴⁹ Sandström, 'European Liberal, Democrat and Reform Party', 104-105.

Hoofdstuk 2: Historische ontwikkeling

“Hitler dreamed of a united Europe, Moscow is trying to attain it. And wasn’t a united Europe also Napoleon’s Dream? Either Europe will be Liberal or it will cease to exist.”

- Don Salvador de Madariaga⁵⁰

De wortels van de ALDE-partij vinden we in het Oxford van 1947. Hier werd het Oxford-manifest aangenomen tijdens het eerste congres van de LI. Dit document wordt ook wel beschouwd als het fundament van het moderne liberalisme.⁵¹ Vier jaar later, in 1951, richtte de LI, welke ondanks haar naam vooral uit Europese partijen bestond, het *European Affairs Committee* op. Dit comité moest antwoorden vinden voor de vraagstukken waar Europa zichzelf mee geconfronteerd zag na de Tweede Wereldoorlog, zoals de Europese integratie, armoede, angst en een gebrek aan orde.⁵² In het jaar erop werd dit Comité omgevormd naar het meer algemene *Liberal Movement for a United Europe*.⁵³ De noodzaak tot de omvorming werd in 1948 al duidelijk gemaakt door middel van de bovenstaande woorden van een van de initiatiefnemers van het Oxford-manifest tijdens een discussie over Europese eenheid in Zurich. Het Comité had als doel het beïnvloeden van de *European Movement International* (EMI), samen met de internationale conservatieve en socialistische organisaties.⁵⁴ De EMI lobbyde bij nationale en Europese politici en instituties met als doel het bevorderen van Europese samenwerking en integratie.⁵⁵ Kort na de creatie van de GV in 1952 vormden de liberale afgevaardigden de Groep van Liberalen en Bondgenoten. Dit samenwerkingsverband had tot doel de meningen van de verschillende leden op elkaar af te stemmen om het liberale geluid zo sterk mogelijk te laten horen. De GV had echter geen formele invloed gezien de zuiver adviserende taak van het orgaan. Pas in 1970 kreeg het orgaan reële macht met beperkte beslissingsbevoegdheid over een deel van het Europese budget. Omdat de

⁵⁰ Our History, <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/history/> (geraadpleegd 5 februari 2018).

⁵¹ Ibidem.

⁵² Oxford Manifesto – 1947, <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/landmark-documents/political-manifestos/oxford-manifesto-1947/> (geraadpleegd 26 februari 2018).

⁵³ D. Tanahatue, ‘Celebrating 40 years of European Liberal Democrats’ in *Liberal Bulletin* 4:3 (2016) 9-12, aldaar 9.

⁵⁴ Our History, <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/history/> (geraadpleegd 5 februari 2018).

⁵⁵ Who are we, <http://europeanmovement.eu/who-we-are/> (geraadpleegd 26 februari 2018).

Groep weinig invloed had op daadwerkelijk beleid bleef de organisatievorm beperkt tot een vrijblijvend samenwerkingsverband.⁵⁶

In de jaren zestig pleitte de LI voor het invoeren van directe verkiezingen voor het EP ter vervanging van het dubbelmandaat.⁵⁷ Hiertoe intensiverde de LI haar banden met de nationale Europese partijen.⁵⁸ Deze gedachtegang ter invoering van directe verkiezingen voor het EP bracht de vervolgstap van Europese partijvorming dichterbij. In 1973 werd op het LI Congres in Luxemburg besloten tot de oprichting van een werkgroep die een statuut moest opstellen voor een toekomstige Europese liberale organisatie. Het werk van deze werkgroep resulteerde in de op het Oxford-manifest gebaseerde Stuttgart Declaratie uit 1976. Tijdens deze constituerende bijeenkomst van veertien liberale partijen uit negen landen onderschreven negen partijen de declaratie met de totstandkoming van de *Federation of liberal and democratic parties of the EEC* tot gevolg. Een jaar later werd een verkiezingsmanifest voor de eerste Europese verkiezingen van 1979 opgesteld en werd de naam van de federatie veranderd in *European Liberals and Democrats (ELD)*.⁵⁹ Na de oprichting van de Europartij distantieerde de LI zich van de Europese politiek en liet het vanaf dit moment over aan de partij.

In de jaren tachtig verbreedde de partij haar focus naar Zuid-Europa en zette samenwerkingsverbanden op met liberale partijen uit Griekenland, Spanje en Portugal. Deze landen hadden grote liberale partijen die de ELD een sterke speler konden maken in het EP. In 1986 traden de Portugese liberalen toe waarmee zij de dominante kracht werden binnen de partij. Mede onder druk van de Portugese liberalen veranderde de ELD haar naam in de *Federation of European Liberal, Democrat and Reform Parties (ELDR)*. Echter, in hetzelfde jaar verliet deze partij de ELD ten gunste van de grotere EVP.⁶⁰ Deze ontwikkeling is een goed voorbeeld van de instabiliteit die de partij heeft ervaren tot in het midden van de jaren 2000. Omdat de partij relatief klein was maakten verschillende partijen de overstap naar de EVP om zo meer macht uit te kunnen oefenen. Vanaf 2004 stopte het verloop omdat de ELDR met twaalf procent van de EP-zetels een blok was geworden om rekening mee te houden.⁶¹ Een bijkomend probleem was het feit dat liberale partijen vaak zoekraakten in de verkiezingsstrijd tussen christendemocraten en socialisten waardoor ze soms niet konden doordringen

⁵⁶ Meurs e.a., *Europa in alle staten*, 48.

⁵⁷ De nationale partijen stuurden destijds afgevaardigden naar de GV en haar opvolgers. Nationale parlementariërs zaten hierdoor zowel in een nationaal parlement als de GV en oefenden dus een dubbelmandaat uit.

⁵⁸ Sandström, 'European Liberal, Democrat and Reform Party', 98.

⁵⁹ Tanahatoo, 'Celebrating 40 years of European Liberal Democrats', 9.

⁶⁰ Sandström, 'European Liberal, Democrat and Reform Party', 99.

⁶¹ Composition du Parlement européen depuis 1979, <http://www.europe-politique.eu/parlement-europeen.htm> (geraadpleegd 6 februari 2018).

tot het EP. Zo behaalde de *Freie Demokratische Partei* (FDP) in 1994 de kiesdrempel niet waardoor er geen Duitse liberale afvaardiging was in het EP en de FDP veel gedelegeerden verloor op de Partijcongressen van de ELDR.

In 1992 werd het Verdrag van Maastricht aangenomen waarin voor het eerst politieke partijen op het Europese niveau genoemd werden als belangrijke factor. Zo stelde Artikel 138a dat Europartijen een belangrijke factor zijn voor Europese integratie. Deze partijen dragen namelijk “bij tot de vorming van een Europees bewustzijn en tot de uiting van de politieke wil van de burgers van de Unie”.⁶² Na deze erkenning werd het mogelijk om de bestaande federaties om te vormen naar partijen. Dit gebeurde dan ook in 1993, waarbij de ELDR-partij in naam werd omgevormd van een federatie naar een politieke partij. Het lidmaatschap voor de partij werd uitgebreid naar liberale partijen in lidstaten die nog geen lid waren van de EU en simpele meerderheden werden geïntroduceerd bij de Partijcongressen.⁶³ Met de totstandkoming van de partij verbreedde de partij haar doelstelling van netwerkorganisatie naar een centrale liberale organisatie. De partij moest meer activiteiten gaan coördineren en de krachten van de leden bundelen om het liberalisme een luidere stem te geven binnen de EU. Hiertoe moest de structuur van de partij veranderen. Tot 1993 had de partij slechts twee organen: het Partijcongres en het Uitvoerend Comité. Het Comité werd vervangen door de ELDR-Council en daarnaast werd het Partijbureau opgericht dat zorgde voor een permanent aanspreekpunt. Verder werden in 1995 de informele bijeenkomsten van partijleiders geformaliseerd en geïnstitutionaliseerd met de oprichting van de *ELDR party leaders’ meeting*.⁶⁴ Om de verandering naar een partij invulling te geven werd er tijdens het Partijcongres van 1999 in Berlijn besloten om over te stappen naar besluitvorming bij een gewone meerderheid van vijftig procent plus één in plaats van unanimité of gekwalificeerde meerderheid.

Nadat rondom de eeuwwisseling de focus werd verlegd naar Oost-Europa, en de integratie van de liberale partijen in die regio, ging de partij verder met haar eigen uitbreiding in zowel taken als de grootte van de organisatie: in 2007 werd het ELF opgericht om politieke stichtingen en denktanks samen te brengen, vanaf 2009 mengde de ELDR-partij zich in de campagne voor de Europese verkiezingen, in 2011 introduceerde de ELDR-partij volwaardig en losstaand van de nationale partijen partijlidmaatschap en vanaf 2016 kregen de individuele leden van de partij stemrecht bij de stemmingen van het Partijcongres.⁶⁵ Al deze uitbreidingen van het takenpakket en de partij zelf zijn

⁶² Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen, ‘Verdrag betreffende de Europese Unie, ondertekend te Maastricht op 7 februari 1992’, C 191, 29 juli 1992.

⁶³ Tanahatoo, ‘Celebrating 40 years of European Liberal Democrats’, 11.

⁶⁴ Sandström, ‘European Liberal, Democrat and Reform Party’, 103.

⁶⁵ Tanahatoo, ‘Celebrating 40 years of European Liberal Democrats’, 11-12.

relatief onopgemerkt gebleven. Voor de buitenwacht is de verkiezing van de uitgesproken federalist Guy Verhofstadt tot ALDE-fractie leider in 2009 de enige uiting van het hernieuwde elan van de partij.

De ELDR-partij langs de meetlat van het continuüm

Dat Europartijen geen partijen zijn in de traditionele zin van het woord moge onderhand duidelijk zijn. Maar hoe moet nu gekeken worden naar de ontwikkeling van de partij langs het eerder gestelde continuüm? Met de vorming van het *European Affairs Committee* vinden we de eerste organisatievorm van wat later de ALDE-partij zal worden. Dit verband bond de leden niet aan bepaald beleid en trachtte vooral het EMI te beïnvloeden. Pas met de totstandkoming van de *Federation of liberal and democratic parties of the EEC* kreeg de partij gestalte en begon de partij zich richting een netwerkorganisatie te bewegen die zelf ook bevoegdheden had. Tot aan 2003 ontwikkelde de partij zich richting een netwerkpartij, met enkele kenmerken die zich richting het confederalisme ontwikkelden. Het gros van de kenmerken kan voor 2003 niet worden toegeschreven aan de ELDR-partij.

Zo bleven nationale partijen de makelaarsfunctie vervullen aangezien dit de partijen waren die de MEPs verkozen en de campagnes voerden. De makelaarsfunctie hangt sterk samen met de selectie van kandidaten en het voeren van een eigen campagne. Toch vallen de ELDR-partij en haar voorgangers een beperkte vorm van de makelaarsfunctie toe te schrijven aangezien de partij het Europees liberale standpunt verkondigde en manifesten opstelde. Bij de programmastelling moet de nuancering gemaakt worden dat de door de partij opgestelde programma's/manifesten zelden werden overgenomen door de nationale partijen maar 'genationaliseerd' werden.⁶⁶ Gezien de beperkte acceptatie van zowel de burger als de nationale partijen moet er nadruk worden gelegd op de beperktheid van deze functie. De partij voerde niet zelf campagnes en kon hierdoor geen rechtstreekse band opbouwen met haar electoraat. Het opstellen van een manifest dat (deels) werd overgenomen door de nationale partijen had hier in theorie soelaas kunnen bieden, maar gezien de reeds vastgestelde geringe acceptatie die deze manifesten vanuit het historisch oogpunt genoten, kon er nauwelijks een campagnefunctie worden toegeschreven aan de partij. De ELDR-fractie in het EP was de actor die formeel gesproken het overheidsbeleid beïnvloedde, de kiezers representeerde, politici instrueerde, en de parlementaire kandidaten en de politieke elite selecteerde. Het overheidsbeleid werd informeel al door het *Liberal Movement for a United Europe* beïnvloed en nadat de ELD werd opgericht in 1976 beïnvloedde deze de liberale premiers. De partij trachtte ook de in de achterban

⁶⁶ Voerman, *The formation of political parties in the European Union*, 7.

levende meningen en opvattingen, bijvoorbeeld via het Partijcongres, te kanaliseren. Hiermee representeerde de partij in zekere mate haar kiezers, zij het niet via een electorale representatie maar volgens een representatieve claim.⁶⁷ Dit was een claim van representatie op een Europees liberaal electoraat door de partij in dit geval. De eigen bestuurlijke elite werd vanzelfsprekend wel gekozen, maar buiten de partij had de partij geen macht om benoemingen te bewerkstelligen. De ELDR-partij hanteerde sinds de omvorming naar een Europartij het systeem van een simpele meerderheid ter vervanging van een gekwalificeerde meerderheid. Hierdoor was de macht van de nationale partijen beperkt doordat er geen vetorecht bestond wat bij uitstek zou passen bij een federatieve of traditionele politieke partij. Tot slot bestond er in 2003 nog geen mogelijkheid tot individueel lidmaatschap van de partij.

Uiteindelijk is de vraag in hoeverre het ontbreken van traditionele kernfuncties een probleem is. Zo stelt Hix namelijk dat de EU een project is zonder blauwdruk waar ontwikkelingen dus lastig vergeleken kunnen worden met bestaande praktijken.⁶⁸ Historicus Wim van Meurs stelt dat de nationale partijen het grootste deel van de kernfuncties uitoefenen en dat de fracties in het EP samen met de extraparlamentaire Europese partijverbanden het kader bieden van waaruit het Europese besluitvormingsproces wordt beïnvloed.⁶⁹ Ondanks deze nuancering moet gesteld worden dat in 2003 de ELDR-partij slechts een netwerkpartij was. Waar de partij met haar oprichting in 1976 geïnstitutionaliseerd werd verloor het haar vrijblijvende karakter als samenwerkingsverband. Door definitief af te stappen van een Comité als platform werd het mogelijk om zich naast beleidsbeïnvloeding bezig te houden met programmastelling en een zekere vorm van de makelaarsfunctie te beoefenen.

In dit hoofdstuk is duidelijk geworden dat het idee voor een Europese liberale partij geboren was in 1947 met het Oxford-manifest en de stichting van de Liberale Internationale. Geleidelijk ontstond in de jaren vijftig en zestig het idee van een reguliere politieke partij wat resulteerde in de stichting van de *Federation of liberal and democratic parties of the EEC*. Deze partij is de in de literatuur bekende netwerkorganisatie gebleven tot aan 2003. Hoewel de partij per 1993 zichzelf omvormde van een federatie naar een partij, viel dit nog niet op te maken uit de functies die zij uitoefende. De nationale partijen droegen geen bevoegdheden af en gingen grotendeels hun eigen gang gezien de zwakte van de ELDR-partij.

⁶⁷ M. Saward, 'The Representative Claim', *Contemporary Political Theory* 5:3 (2006) 297-318.

⁶⁸ Hix, *The Political System of the European Union*, 2.

⁶⁹ Meurs e.a., *Europa in alle staten*, 176.

Hoofdstuk 3: Het European Liberal Forum

Het European Liberal Forum (ELF) is een aan de ALDE-partij gelieerde, maar onafhankelijke denktank. In de Europese (en Duitse) context wordt er niet gesproken over denktanks maar over politieke stichtingen op het Europese niveau, informeel ook wel aangeduid als Eurostichtingen. Dit type organisatie legt zich toe op wetenschappelijk onderzoek, politiek- en beleidsadvies, het creëren van een ruimte voor debat en het verzorgen van trainingen. Het ELF vervult deze taken namens de liberale familie op het Europese niveau waarmee zij alle taken van een Eurostichting uitvoert vanuit een duidelijke Europese liberale wereldvisie. Deze visie wordt weerspiegeld in de doelstellingen die voortkomen uit Europese wetgeving. Deze stelt dat Eurostichtingen observaties en analyses dienen te maken en een bijdragen moeten leveren aan “het debat over Europese politieke aangelegenheden en over het proces van Europese integratie”.⁷⁰ Onder de koepel van het ELF valt een breed scala aan nationale denktanks, politieke stichtingen en instituten zoals: de Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit (DE), Stichting Internationaal Democratisch Initiatief (NL), het Centrum Liberálních Studií (CZ) en de Fundacja *Liberté!* (PL). In dit hoofdstuk zal worden stilgestaan bij de vraag: ‘in hoeverre droeg de creatie van het ELF bij aan de ontwikkeling van de partij richting een traditionele politieke partij?’ Om deze vraag te beantwoorden zal eerst de totstandkoming van het ELF besproken worden om vervolgens te kunnen toetsen in welke mate het ELF bij heeft gedragen aan de versterking van de ELDR-partij.

Totstandkoming van het ELF

De totstandkoming van het ELF is een geleidelijk proces geweest wat redelijk goed in de Bureau Meeting verslagen van de ELDR-partij is vastgelegd. Hoewel de Eurostichtingen pas vanaf 2007 werden opgericht, werd er binnen het Bureau al in 2004 over nagedacht. Naar aanleiding van Verordening (EG) Nr. 2004/2003, betreffende het statuut en de financiering van politieke partijen op Europees niveau, werd er op het Bureau nagedacht over de rol die de ELDR-partij zou moeten innemen in de toekomst.⁷¹ Hier werd onder andere gesteld dat de ELDR-partij het forum zou moeten zijn waar de nationale

⁷⁰ Publicatieblad van de Europese Unie, ‘Verordening (EG) Nr. 1524/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2007 tot wijziging van Verordening (EG) Nr. 2004/2003 betreffende het statuut en de financiering van politieke partijen op Europees niveau’, L343, 27 december 2007.

⁷¹ Publicatieblad van de Europese Unie, ‘Verordening (EG) Nr. 2004/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 4 november 2003 betreffende het statuut en de financiering van politieke partijen op Europees niveau’, L297/1, 15 november 2003.

partijen discussiëren en besluiten tot gezamenlijk beleid. Verder stelde het Bureau zichzelf de taak om de samenwerking tussen de Europartij en de nationale partijen en tussen nationale partijen onderling te stimuleren door onder andere seminars en evenementen te organiseren, deel te nemen aan nationale partijcongressen en door nauwer samen te werken met andere internationale (liberale) fora en de LI.⁷² Later dat jaar verfijnde het Bureau haar visie op basis van de evaluatie van de Europese verkiezingen, in een conceptrapport over hervormingen en activiteiten van de ELDR-partij tussen 2004-2009. Hier werd een scheiding aangebracht tussen de taken van de partij en de fractie waarbij de partij zich moest focussen op *party networking* en de fractie zich moest richten op beleidsdiscussies. Hiertoe moest de partij de omstandigheden scheppen om te kunnen netwerken, activiteiten te coördineren en projecten op Europese schaal te ondersteunen. Om dit te bewerkstelligen moest de partij een basishandleiding schrijven voor liberaal beleid en uitzoeken hoe de partij een forum kon vormen voor liberale ideeën, zowel online als fysiek.⁷³ Hierbij valt vooral op dat het idee om de partij louter als netwerkorganisatie te gebruiken gedeeltelijk plaats maakt voor het idee van de partij als plek waar waarden worden vastgesteld en ook beleid gemaakt kan worden.

Nu de toekomstvisie vaststond voor de ELDR-partij kon er gefocust worden op concrete plannen om invulling te geven aan deze toekomstvisie. In een notitie uit 2005 kwam het voorstel naar voren om de wetenschappelijke bureaus van individuele partijen meer samen te laten werken op Europese thema's. Zo kon de slagkracht van het collectief vergroot worden en werd de nationale focus van de wetenschappelijke bureaus overstegen.⁷⁴ Hoe deze samenwerking geïntensiveerd moest worden werd niet duidelijk gemaakt in deze notitie. In het daaropvolgende jaar werd er een voorstel gedaan tot het opzetten van een liberale stichting.⁷⁵ Er werd in het Bureauverslag nog steeds geen koppeling tussen de Eurostichting en de nationale wetenschappelijke bureaus gemaakt. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat het concept 'Eurostichting' nog non-existent was en derhalve een koppeling in de Europese wetgeving wettelijk niet mogelijk was.

In juni 2007 nam de Commissie een wetsvoorstel aan om Eurostichtingen mogelijk te maken. Hierop volgde in december 2007 vervolgens Verordening (EG) Nr. 1524/2007. Hierin werden, zoals reeds besproken, de doelstellingen van de nieuw te creëren Eurostichtingen genoemd en de wijze waarop deze gefinancierd diende te worden. Tijdens de ELDR Party Bureau Meeting van 13 april 2007, enkele maanden voordat Europese wetgeving werd aangepast, werd er definitief besloten om een

⁷² ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-22, Bureau Meetings, 10/2003 – 1/2004.

⁷³ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-27, Bureau Meetings, 9/2004 – 3/2005.

⁷⁴ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-39, Bureau Meetings, 1-9/2005.

⁷⁵ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-43, Bureau Meetings, 9-12/2006.

Eurostichting op te richten. Nu werd er wel expliciet de koppeling gemaakt met nationale wetenschappelijke bureaus.⁷⁶ Dit besluit tot definitieve oprichting kwam na een overleg met de andere grote Europese politieke partijen over de consequenties van de toekomstige nieuwe regels omtrent partijfinanciering en hun standpunt hierover. In het verslag van de vergadering werd impliciet gesteld dat de partijen zouden mogen meepraten met de Commissie over het toekomstige voorstel.⁷⁷ Dit zou logisch zijn aangezien de Europartijen diegene zijn die beïnvloed werden door de nieuwe wetgeving. In september werd het ELF opgericht dat als wat als primaire taak kreeg toegewezen om de samenwerking tussen de nationale denktanks te bevorderen en een gezamenlijk liberaal beleid te formuleren.⁷⁸

In de ELDR News van augustus 2007 reageerden zowel MEP Andrew Duff, voorzitter van de grondwettelijke commissie van de ALDE-fractie, als de voorzitter van de ELDR-partij, Annemie Neyts, positief. Neyts benadrukte de stimulerende rol die het ELF kon gaan spelen bij het organiseren van conferenties, het voorstellen van nieuw beleid, het trainen van politiek actieve liberalen en het uitvoeren van studies. Duff accentueerde de rol die het ELF kon gaan spelen in de ontwikkeling van het liberale gedachtengoed en het verscherpen van de debatten. Interessant is dat Duff stelde dat het ELF de nationale partijen zal gaan dwingen over de eigen landsgrenzen heen te kijken als het gaat om beleidsvorming.⁷⁹

Functies en meerwaarde van Eurostichtingen

Wat is nu de meerwaarde van een Eurostichting? Van Meurs stelt dat Eurostichtingen drie functies vervullen: ten eerste fungeren Eurostichtingen als aandragers en klankborden voor politieke hervormingen en beleid. Door de grote slagkracht kunnen uitgebreide onderzoeken worden gedaan die kunnen dienen als basis voor hervormingen en beleid. Dit doen nationale denktanks natuurlijk ook, maar deze onderzoeken beperken zich veelal tot de grenzen van de natiestaat. Ten tweede leveren Eurostichtingen expertise aan voor de onderbouwing van beleid. Doordat Eurostichtingen toegang hebben tot de informatie van de nationale denktanks kunnen ze gedetailleerd onderzoek doen op regionaal of Europees niveau. Ten derde bieden Eurostichtingen een vrije ruimte daar waar nieuw beleid geformuleerd kan worden. Deze functie als vrije ruimte is belangrijk voor de nationale politiek

⁷⁶ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 57/2012-45, Bureau Meetings, 9/2006 – 6/2007.

⁷⁷ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-46, Council Meeting, 4/2007.

⁷⁸ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 57/2012-46, Bureau Meeting, 7/2007 – 1/2008.

⁷⁹ 'ELDR is fully satisfied with new regulation on European political parties', *ELDR News* (augustus 2007).

die niet altijd in staat is taboes te doorbreken uit angst voor imagoschade. Verder kunnen onderzoeken van Eurostichtingen dienen ter onderbouwing van onderzoek van nationale denktanks of ter onderbouwing van wetsvoorstellen van parlementariërs.⁸⁰

De drie functies die van Meurs onderscheidt zijn stuk voor stuk terug te vinden bij rapporten van het ELF. Ter illustratie zal ik drie rapporten uit 2008 kort uiteenzetten. Het eerste rapport wat het ELF gepubliceerd heeft is 'A liberal contribution to a common European civic identity'. In dit rapport werd er gekeken naar wat de gedeelde liberaal Europese identiteit inhoudt. Vervolgens werd er per onderdeel (democratie, religie, secularisme, Europese integratie en lokale democratie) gekeken hoe deze naar de praktijk vertaald zouden kunnen worden. Er werd afgesloten met algemene beleidsimplicaties die overgenomen zouden kunnen worden door nationale partijen.⁸¹ Het tweede rapport ging in op de scheiding tussen kerk en staat in verschillende landen. Hier werd wederom gekeken naar de Europees liberale positie op basis van een gedeelde gemeenschap van waarden. Er werd per land gekeken naar de scheiding en hoe deze per land verbeterd kon worden.⁸² Het derde rapport, op basis van een internationale conferentie in Rome, ging in op gezondheidszorgbeleid en fundamentele rechten in Europa. Wederom werd er gekeken naar de Europees liberale positie, maar in plaats van alle landen apart aanbevelingen te geven gaf dit rapport algemene aanbevelingen die tot doel hadden een integrale Europese aanpak van de gezondheidszorg in Europa te bevorderen. Het einddoel, aldus het rapport, is een modernisatie van nationale gezondheidssystemen in voorbereiding op een gezamenlijke Europese markt voor gezondheidszorg.⁸³ In de beschrijvingen van de rapporten vinden we alle drie de functies terug die van Meurs benoemt. Alle rapporten fungeerden als een klankbord en als aandrager van hervormingen of nieuw beleid. Ten tweede leverden ze allen de onderbouwing en expertise die nodig was voor implementatie van eventueel nieuw beleid. En tot slot werden nieuwe ideeën aangedragen die partijen zelf niet hadden kunnen onderzoeken omdat het politiek gevoelig kon zijn.

Met de creatie van het ELF werd de nationale politiek gesteund met gezaghebbend en taboedoorbrekend onderzoek. De ELDR-partij profiteerde hiervan omdat ze in staat was middelen aan te wenden voor de creatie van een gezamenlijk liberaal beleid. Dit beleid werd gevormd in samenwerking met academici, nationale denktanks en het maatschappelijk middenveld. Hiermee kan

⁸⁰ Meurs e.a., *Europa in alle staten*, 228-229.

⁸¹ I. Hägg ed., *A liberal contribution to a common European civic identity*, European Liberal Forum (ELF) (Brussel 2008).

⁸² F. de Beaufort, I. Hägg en P. van Schie eds., *Separation of Church and State in Europe*, European Liberal Forum (ELF) (Brussel 2008).

⁸³ B.R. Machiavelli en F. Velo eds., *Proceedings of the International Conference Health Care Policy and Fundamental Rights in Europe*, European Liberal Forum (ELF) (Brussel 2008).

in een meer traditionele visie gesteld worden dat de partij beter in staat was om haar eigen politici te instrueren middels een gedeelde liberale visie. Hoewel de ELDR-partij na 2004 het aantal comités uitbreidde, met onder andere een comité voor de organisatie van een electoraal programma voor de Europese verkiezingen van 2004, was ze nog niet in staat zelf beleid te formuleren wat daadwerkelijk werd overgenomen door de nationale partijen.⁸⁴ De situatie veranderde met de Europese verkiezingen van 2009, waar het gehele programma zelfs werd overgenomen door het Vlaamse OpenVLD, daarover in het volgende hoofdstuk meer. Toch zal het instrueren niet het enige doel zijn geweest van het ELF. Naast het feit dat het ELF nu kon fungeren als medeorganisator van evenementen, dwong ze nationale partijen om meer rekening te houden met de Europese context waarbinnen nationale wetgeving tot stand kwam. Hiermee vergaarde het ELF een zekere status als verschafter van legitimiteit van liberaal beleid op Europees en nationaal niveau.

In dit hoofdstuk is gekeken naar het ELF vanuit de vraag in hoeverre de creatie van het ELF bijdroeg aan de versterking van de partij richting een traditionele politieke partij. Intern heeft het ELF de partij versterkt. De partij is namelijk sinds de creatie van het ELF beter in staat om een gezamenlijke liberale identiteit op te bouwen met bijbehorend beleid. Hiermee verschaftte het ELF de ELDR-partij legitimiteit door middel van expertise en een zekere vorm van gezag. Om terug te grijpen op de gehanteerde kenmerken van het continuüm kan na analyse van het ELF gesteld worden dat de partij mede dankzij het ELF in staat is haar eigen politici te instrueren aan de hand van liberale waarden en beleid. Verder kan de partij met behulp van het ELF beter haar eigen programma vormgeven door middel van beleidsonderbouwing. In het verlengde hiervan beïnvloedt het ELF, en daarmee indirect de ELDR-partij, nationale liberale partijen die op hun beurt weer nationaal beleid vormgeven en MEPs aansturen voor Europees beleid.

⁸⁴ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-22, Bureau Meetings, 10/2003 – 1/2004.

Hoofdstuk 4: De Europese verkiezingen van 2009

De Europese verkiezingen van 2009 waren de eerste verkiezingen waar de ELDR-partij sinds haar totstandkoming in 1976 aan mee mocht doen. Bij eerdere verkiezingen waren de Europartijen uitgesloten van campagnevoeren waardoor dit toeviel aan de nationale partijen in de lidstaten. Doordat nationale politieke partijen de campagnes voerden ontstond de neiging het belang van de Europese verkiezingen uit te leggen in nationale termen wat het belang en de legitimatie van de Europartijen niet ten goede kwam. In dit hoofdstuk zal worden stilgestaan bij de introductie van het campagnevoeren door de Europartijen zelf en de impact die dit heeft gehad op de ontwikkeling van de partij langs het continuüm. Hiertoe zal de vraag beantwoord worden in hoeverre de wijze van deelname van de ELDR-partij aan de Europese verkiezingen van 2009 een bevorderend effect gehad heeft op de verdere ontwikkeling van de partij. Om deze vraag te beantwoorden zal uiteengezet worden hoe de rol van de ELDR-partij bij campagnes veranderde tussen de Europese verkiezingen van 2004 en die van 2009. Vervolgens zullen de implicaties van de veranderde bevoegdheden en rol van de ELDR-partij besproken worden aan de hand van het continuüm.

De rol van de ELDR-partij tijdens de Europese verkiezingen van 2004

Tot en met de Europese verkiezingen van 2004 speelden Europartijen een zeer marginale rol bij de campagnes in de lidstaten. Afgezien van de promotie van het verkiezingsmanifest, het uitdelen van promotiemateriaal en een fotosessie met de nationale leiders bleef de campagne in handen van de nationale partijen.⁸⁵ Er was geen sprake van een apart verkiezingsbudget.⁸⁶ Verder waren er geen gemeenschappelijke symbolen, partijen stelden veelal zelf een programma op en de Europese verkiezingen werden actief in de nationale context geplaatst.⁸⁷ Deze actieve nationalisering van de Europese verkiezingen was een bekend fenomeen wat al sinds de eerste Europese verkiezingen, in 1979, plaatsvond. In de literatuur wordt daarom in de context van de Europese verkiezingen gesproken over *second-order elections*. Dit zijn verkiezingen die voor het electoraat minder van belang zijn dan *first-order elections* omdat het gevoel overheerst dat de impact van de verkiezingen klein is. Europa werd immers door een groot deel van het electoraat ervaren als een ver-van-mijn-bed-show zonder

⁸⁵ W. Gagatsek., *European Political Parties as Campaign Organizations: Toward a Greater Politicization of the European Parliament Elections*, Center for European Studies (CES) (Brussel 2009) 35-36.

⁸⁶ ELDR financial statement 2004, https://www.aldeparty.eu/media/cms/financial_statement2004.PDF (geraadpleegd 3 maart 2018).

⁸⁷ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP/2012-55, Council Meeting, 3-7/2009.

ationale consequenties. In zekere zin vallen Europese verkiezingen in belang te vergelijken met lokale of provinciale verkiezingen waar de opkomst lager ligt doordat burgers het gevoel hebben dat er minder consequenties verbonden zijn aan de resultaten van de verkiezingen. Hierdoor worden *second-order elections* sterk beïnvloed door de nationale politiek.⁸⁸ Het resultaat van deze houding van het electoraat is een lage opkomst, sterke beïnvloeding door de nationale politiek, over het algemeen winst voor kleinere partijen en een neiging de stem te reduceren tot een proteststem tegen de coalitie.⁸⁹

De oorzaken voor het geringe belang dat het electoraat verbindt aan Europese verkiezingen komen deels voort uit de aard van het systeem en deels uit de houding van nationale partijen. Omdat er binnen het EP een sterke nadruk op consensus ligt, er is immers geen sprake van een coalitie versus oppositie dynamiek, is er geen sprake van personalisatie door bijvoorbeeld een verkiezingsstrijd. Hierdoor wordt het electoraat niet geconfronteerd met een keuze of een motivatie om te stemmen.⁹⁰ Verder leveren nationale partijen geen alternatief voor bestaand beleid. Ondanks dat een deel van het electoraat bijvoorbeeld tegen de Europese Monetaire Unie, Europese uitbreiding richting het oosten of verdere Europese integratie is, voeren partijen hier geen campagne voor. Zolang politieke partijen geen alternatieven bieden of conflicten creëren op bepaalde beleidsterreinen valt er weinig te halen voor het electoraat.⁹¹ Immers, waarom de moeite nemen om te stemmen als je stem niets zal veranderen doordat alle partijen het met elkaar eens zijn? De focus van de Europese verkiezingen blijft liggen op nationale thema's door een gebrek aan interesse en conflict.⁹² Deze houding maakt dat het electoraat geen sterke band kan opbouwen met het EP als instituut waardoor nationale partijen hun positie als belangrijkste vertegenwoordigers van het electoraat behouden.⁹³

De Europese verkiezingen werden in 2004 nog volledig gedomineerd door de nationale partijen. Hoewel het verkiezingsmanifest van de ELDR-partij unaniem werd aangenomen door de nationale partijen⁹⁴, viel hier weinig van terug te vinden in de nationale programma's. Dit kwam volgens politicoloog Wojciech Gagatek doordat de verkiezingsprogramma's van Europartijen tot en met 2004 vooral bestonden uit een sterk verwaterde compromissen betreffende thema's op Europees

⁸⁸ K. Reif en H. Schmitt, 'Second-order elections', *European Journal of Political Research* 31:1-2 (1997) 109-124, aldaar 110-111.

⁸⁹ Reif e.a., 'Second-order Elections', 112.

⁹⁰ H. Schmitt, 'The European Parliament Elections of June 2004: Still Second-Order?', *West European Politics* 28:3 (2007) 650-679, aldaar 668.

⁹¹ Reif e.a., 'Second-order Elections', 114.

⁹² Ibidem, 110.

⁹³ Ibidem, 114.

⁹⁴ ELDR Manifesto 2004, https://www.aldeparty.eu/sites/alde/files/40-Resolutions/2004_eldr_manifesto_for_european_parliament_elections.pdf (geraadpleegd 28 februari 2018).

niveau. Met de logica van de *second-order elections* in het achterhoofd zijn deze programma's niet bruikbaar voor nationale politieke partijen om campagnes mee te voeren.⁹⁵ Kijkende naar de Europese verkiezingsprogramma's van de VVD, D66, OpenVLD (Vlaamse liberalen) en Liberal Democrats (Britse liberale partij, Lib Dems) voor 2004, vallen verschillende zaken op. Ten eerste behandelde geen van de programma's alle punten uit het aangenomen verkiezingsmanifest van de ELDR-partij. Zo lieten de VVD en D66 het na om de wens van de ELDR-partij om racisme, xenofobie, en culturele en religieuze intolerantie aan te pakken in hun programma te zetten terwijl de Lib Dems dit wel deden.⁹⁶ Het verlangen van de ELDR-partij om de belasting op arbeid te verlagen kwam niet terug in de verkiezingsprogramma's van de VVD en de Lib Dems.⁹⁷ Wel kwam dit terug in verkiezingsprogramma van D66 die er een eigen interpretatie aan gaf door te stellen dat belasting op arbeid omlaag moest en de belasting op vervuiling omhoog.⁹⁸

Ten tweede voegden de nationale partijen zelf elementen toe welke niet terug te vinden waren in het ELDR-manifest. Zo streefde de VVD naar strenge boetes op het schenden van het stabiliteitspact onder het motto: 'Afspraak is Afspraak'.⁹⁹ D66 pleitte voor een Europees leger en de Lib Dems streefden naar de introductie van de Euro in het Verenigd Koninkrijk.¹⁰⁰

Ten derde werd het ELDR-manifest door elke partij anders geïnterpreteerd. Het asielbeleid was voor de ELDR-partij een belangrijk thema. Zo moest voor de ELDR-partij de nadruk liggen op samenwerking, het voorkomen van een 'fort Europa' en de versterking van het Dublinverdrag, dat de verdeling van asielzoekers regelt binnen de EU.¹⁰¹ De Lib Dems sloten zich hier bij aan, zij het in zeer algemene termen.¹⁰² De VVD pleitte voor een gemeenschappelijk beleid, maar wel een die restrictief was en gericht op opvang in de regio.¹⁰³ D66 sloot zich aan bij het streven naar een gemeenschappelijk beleid, maar stapte af van het Dublinverdrag en streefde naar een andere verdelingsleutel voor vluchtelingen gebaseerd op economische kracht, inwoneraantal en omvang van de lidstaat. Opvang in

⁹⁵ Gagatsek., *European Political Parties as Campaign Organizations*, 34.

⁹⁶ Liberal Democrat Manifesto, <https://web.archive.org/web/20040808172900/http://www.libdems.org.uk/documents/policies/Manifestos/2004EuroManifesto-small.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018) 14.

⁹⁷ ELDR Manifesto 2004, 8.

⁹⁸ Een succesvol Europa, <http://pubnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/verkiezingsprogramma/EK/d662004/d6604.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018) 3.

⁹⁹ Een liberaal Europa, <http://dnpprepo.ub.rug.nl/143/1/VVD-Verkiezingsprogramma-EP-2004-definitief.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018) 1.

¹⁰⁰ Een succesvol Europa, 6; Liberal Democrat Manifesto, 10.

¹⁰¹ ELDR Manifesto 2004, 14-15.

¹⁰² Liberal Democrat Manifesto, 14.

¹⁰³ Een liberaal Europa, 1-2.

de regio kwam ook ter sprake in het programma van D66, zij het minder prominent en met een focus op een toekomst voor de vluchtelingen.¹⁰⁴

Ten vierde werd het verband tussen de eigen partij en de ELDR-partij of de ELDR-fractie niet of nauwelijks benadrukt. In geen van de programma's kwam het logo van de gedeelde partij of groep naar voren. De Lib Dems wierpen nergens in hun programma op dat ze in een fractie zaten en legden de nadruk op hun eigen programma en hun eigen politici. De VVD benoemde dat ze onderdeel waren van de ELDR-fractie, maar repte met geen woord over het ELDR-verkiezingsmanifest. D66 benoemde dit manifest wel, maar benoemde slechts dat ze samenwerkten binnen de ELDR-partij zonder duidelijk te maken dat dit een overkoepelende partij was.¹⁰⁵

OpenVLD ontbreekt in de bovenstaande uiteenzetting omdat deze partij geen los programma had voor de Europese verkiezingen van 2004.¹⁰⁶ De Europese verkiezingen vielen op dezelfde dag als de Vlaamse verkiezingen dus zijn de programma's samengevoegd, iets wat de overige partijen ook hadden kunnen doen als er tevens nationale verkiezingen waren geweest. In alle programma's, en die van OpenVLD in het bijzonder, werd beleid beredeneerd vanuit een nationaal standpunt. De nationale partijen grepen allen de Europese verkiezing hiermee aan als een extra moment om de eigen koers en standpunten te onderstrepen.

De rol van de ELDR-partij tijdens de Europese verkiezingen van 2009

Waar de partij met de verkiezingen van 2004 de Europartij slechts een programma kon schrijven in de hoop dat deze werd overgenomen door de nationale partijen, had ze met de Europese verkiezingen van 2009 een grotere rol bij de campagne. Deze verandering kwam voort uit een wettelijke verandering, Verordening (EG) Nr. 1524/2007, die stelde dat Europartijen eigen middelen mochten inzetten om campagne te voeren. De Europartijen waren nu in staat om met bescheiden middelen zelf campagne te voeren, om zo hun eigen profiel te versterken en nationale partijen te ondersteunen. Een belangrijke restrictie was echter wel dat het personeel van het Secretariaat niet gebruikt mocht worden om campagne te voeren wat de slagkracht ernstig beperkte.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Een succesvol Europa, 5-6.

¹⁰⁵ Een liberaal Europa; Een succesvol Europa; Liberal Democrat Manifesto.

¹⁰⁶ Programma VLD: Vlaamse en Europese verkiezingen 13 juni 2004, http://www.openvld.be/library/1/files/63_congres_april_2004.pdf (geraadpleegd 28 februari 2018).

¹⁰⁷ Publicatieblad van de Europese Unie, 'Verordening (EG) Nr. 1524/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2007 tot wijziging van Verordening (EG) Nr. 2004/2003 betreffende het statuut en de financiering van politieke partijen en Europees niveau', L343, 27 december 2007.

Tijdens de verkiezingscampagne van 2009 konden de Europartijen een grotere rol innemen gezien de veranderde Europese wetgeving door Verordening (EG) Nr. 1524/2007. Een ander groot obstakel hierbij was echter het geringe budget dat beschikbaar was. Want hoewel Europartijen geld mochten steken in een campagne, werd er geen extra geld hiervoor vrijgemaakt vanuit het budget van de EU. De Europartijen moesten dit zelf bekostigen. Voor de campagne van 2009 maakte de ELDR-partij €114.600,- vrij.¹⁰⁸ Dit klinkt als een groot bedrag, maar ter vergelijking had de VVD in 2010 een verkiezingsbudget van €350.000,- voor de nationale verkiezingen.¹⁰⁹ De ELDR-partij moest dus een Europa brede campagne voeren met een derde van de middelen die de VVD tot haar beschikking had voor een nationale campagne. De ELDR-partij pakte in veel opzichten de campagne in 2009 hetzelfde aan als de campagne van 2004. Er werd promotiemateriaal uitgedeeld op kleine schaal, er werd één verkiezingsbijeenkomst georganiseerd in Brussel en het verkiezingsprogramma werd gepromoot. Anders dan in eerdere campagnes werd er ditmaal een website gecreëerd die tot doel had het tentoonstellen van alle liberale kandidaten in Europa.¹¹⁰

Kijkende naar het verkiezingsmanifest van de ELDR-partij valt direct op hoe compact deze was. Waar het manifest van 2004 nog 27 pagina's telde, was dit in 2009 gereduceerd tot drie pagina's met 15 punten.¹¹¹ Het idee hierachter was dat een kleine programma meer kans maakte gelezen te worden door de burger en een grotere kans maakte om (gedeeltelijk) overgenomen te worden door de nationale partijen.¹¹² Open VLD nam als enige partij het ELDR verkiezingsprogramma integraal over en publiceerde zelf geen programma.¹¹³ Helaas voor de ELDR-partij werden er nog steeds punten in de nationale programma's toegevoegd die de ELDR-partij niet in haar programma had staan. Zo streefde de VVD naar een Europa dat zich bezig hield met kerntaken.¹¹⁴ D66 daarentegen pleitte voor een uitbreiding van Europese bevoegdheden waarmee D66 de lijn volgde van het ELDR verkiezingsmanifest. Zo streefde D66 naar één Europese minister van Buitenlandse Zaken en naar het

¹⁰⁸ ELDR financial statement 2009,

https://www.aldeparty.eu/media/cms/ELDR_PARTY_Statut_Audit_Report.pdf (geraadpleegd 3 maart 2018).

¹⁰⁹ VVD jaarrapport 2010, <https://www.vvd.nl/content/uploads/2016/12/jaarrapport2010.pdf> (geraadpleegd 3 maart 2018).

¹¹⁰ Gagatsek., *European Political Parties as Campaign Organizations*, 39-40.

¹¹¹ ELDR Manifesto 2009, https://www.aldeparty.eu/sites/alde/files/40-Resolutions/2009_manifesto_-_european_liberals_top_15_for_ep_elections.pdf (geraadpleegd 28 februari 2018).

¹¹² Gagatsek., *European Political Parties as Campaign Organizations*, 38.

¹¹³ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP11/2012-55, Council Meeting, 3-7/2009.

¹¹⁴ VVD voor een werkend Europa, <http://pubnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/verkiezingsprogramma/EK/vvd2009/VVDVerkProgrEurParl2009.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018).

toewerken naar een Europees leger.¹¹⁵ Andersom werden kritieke punten ook nog steeds weggelaten, zoals het ontbreken van een onderwijsparagraaf in het programma van de Lib Dems terwijl de ELDR-partij streefde naar de introductie van de vrije beweging van kennis in de vorm van een 'vijfde vrijheid'.¹¹⁶ De uitleg van verschillende voorstellen van de ELDR-partij werden ook nog steeds door de nationale partijen gekleurd, zoals de *Blue Card* die economische migratie moest stroomlijnen. Is de verbinding tussen de nationale partijen en de Europartij duidelijk? In symboliek niet. Het logo of de naam van zowel de fractie als de partij werden niet getoond. De VVD repte zelfs met geen woord over de fractie of de partij. Zowel D66 als de Lib Dems benoemden kort dat ze lid waren van een fractie in het EP, maar wijdden er allebei niet meer dan twee zinnen aan.

Op het oog lijkt er, afgezien van het opzetten van een verkiezingswebsite, weinig veranderd te zijn wanneer de verkiezingen van 2004 en 2009 met elkaar vergeleken worden. Toch vormde de Europese verkiezingen van 2009 een kantelmoment in de manier waarop de verkiezingen werden aangepakt door de ELDR-partij. Ten eerste werd er geconcludeerd dat er een groter budget nodig was als de partij serieus campagne wilde voeren. Hiervoor was meer zichtbaarheid nodig in de lidstaten en uniformiteit in symbolen.¹¹⁷ Hiertoe werd bij de verkiezingen van 2014 het budget ruim verdubbeld van €114.600,- in 2009 naar €275.000,- in 2014.¹¹⁸ Ten tweede was de ELDR-partij niet tevreden met de zichtbaarheid van de partij. Hiertoe nam de partij twee maatregelen voor de verkiezingen van 2014. De naam van de partij werd gekoppeld aan die van de fractie om verwarring te voorkomen.¹¹⁹ De fractie had zich in 2003 namelijk hernoemd naar de ALDE-fractie en in 2013 volgde de partij. Verder legde de partij zich toe op het neerzetten van een breed ideologisch kader waarbinnen de nationale partijen bij verkiezingen zelf konden invullen hoe deze algemene richtlijnen uitgewerkt diende te worden binnen de desbetreffende nationale context.¹²⁰

Implicaties voor de ontwikkeling van de partij

Hoewel de Europese verkiezing van 2009 zelf geen grote verandering was in de manier waarop de ELDR-partij haar campagne voerde of haar programma vaststelde, veranderde de interpretatie van

¹¹⁵ Verkiezingsprogramma D66 voor het Europees Parlement, <http://pubnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/verkiezingsprogramma/EK/d662009/D66VerkProgrEurVerk2009DEF.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018).

¹¹⁶ Stronger together, poorer apart, <http://libdemmps.com/wp-content/uploads/2011/10/liberal-democrat-european-election-manifesto-2009-copy.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018).

¹¹⁷ Gagatsek., *European Political Parties as Campaign Organizations*, 40.

¹¹⁸ ALDE financial statement, https://www.aldeparty.eu/sites/alde/files/alde_party_audit_report_2014.pdf (geraadpleegd 3 maart 2018).

¹¹⁹ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 57/2012-41, Council Meeting, 2-4/2009.

¹²⁰ ADL, ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 57/2012-42, Council Meeting, 10/2009 – 3/2010.

haar eigen rol en de wettelijke status wel. Het verkiezingsmanifest van 2004 was zeer uitgebreid met veel concrete voorstellen. Deze wijze van programmastelling bleek echter niet effectief doordat de nationale partijen de Europese verkiezingen behandelden als *second-order elections*. Het opstellen van het programma geschiedde middels waterige compromissen die niet ambitieuzer waren dan de laagste gemene deler. Met de verkiezingen van 2009 werd het programma compact en concreet. Gezien de evaluatie had deze nieuwe insteek meer kans het onderdeel van de programmastelling federaal te maken. Doordat programmapunten makkelijker te incorporeren waren in de programma's van nationale partijen, of het verkiezingsprogramma zelfs integraal overgenomen kon worden, kon de ELDR-partij zichzelf positioneren als het brede kader wat zij zelf ambieerde te zijn. Deze vorm van programmastelling past bij een confederale partij, omdat er van bovenaf een compact programma is en nationale partijen zelf hun keuze kunnen maken hoe deze in te passen in de nationale context. Of de nationale partijen punten overnemen is aan de partijen zelf. De ELDR-partij heeft zelf geen middelen om de nationale partijen te dwingen al te afwijkende standpunten in te trekken.

De wijze van campagnevoeren was in 2009 nog nauwelijks veranderd ten opzichte van 2004. Toch werd er actief nagedacht hoe de partij haar rol kon vergroten middels zaken als gemeenschappelijke symbolen en meer aanwezigheid bij bijeenkomsten van de nationale partijen. Deze actievere rol en de bijkomende toename in het campagnebudget in 2014 maakte dat de partij zich naar buiten toe actief neerzette als een traditionele politieke partij. Belangrijk is de constatering dat Europartijen nu wettelijk in staat waren campagne te voeren waarmee hun ondersteunende rol veranderde en de partijen in potentie zelf campagne konden gaan voeren. In mijn interpretatie past dit het beste bij een confederale uitvoering van de campagnefunctie doordat de partij met zeer beperkte middelen een eigen campagne voerde los van de nationale partijen.

Hoofdstuk 5: De totstandkoming van het spitzenkandidatensysteem

Het idee van een spitzenkandidatensysteem, waarbij de Europartijen elk een kandidaat nomineren voor belangrijke functies binnen het Europese politieke bestel, is niet nieuw. Vanaf 1999 waart het idee dat Europartijen spitzenkandidaten nomineren al rond in Brusselse cirkels. In dat jaar won de EVP de Europese verkiezingen, maar sleepte de PES het voorzitterschap van de Commissie binnen. De EVP trok de conclusie dat de grootste partij het recht zou moeten krijgen om de voorzitter van de Commissie te leveren. Hoewel deze gedachte nog geen spitzenkandidaatsysteem behelst, zien we hier wel de origine van het idee. De MEPs van verschillende fracties begonnen in aanloop naar de Europese verkiezingen van 2014 zelfs te stellen dat een Commissievoorzitter die geen kandidaat was van een van de partijen onacceptabel zou zijn.¹²¹ In dit hoofdstuk staat de volgende vraag centraal: in hoeverre heeft het vraagstuk van de ‘spitzenkandidaat’ bijgedragen tot een autonomere positie van de ALDE-partij ten opzichte van de nationale partijen? Hiertoe zal eerst de totstandkoming van het spitzenkandidatensysteem besproken worden. Vervolgens wordt er gekeken naar de wijze waarop de ALDE-partij dit systeem heeft geïmplementeerd. Daarna zullen zowel de evaluatie van het algemene proces als de procedure zoals deze verliep binnen ALDE-partij besproken worden. Er wordt afgesloten met een analyse welke impact deze procedure heeft gehad op de ontwikkeling van de partij.

Van de achterkamertjes naar het parlement

De Commissie is wellicht het belangrijkste orgaan binnen de EU als supranationale uitvoerende macht en bewaker van het algemeen belang. Toch is dit bij uitstek het orgaan waar benoemingen schimmig verlopen doordat de procedures tijdens de nominatie gewijzigd en bedacht kunnen worden. De initiële kanshebber voor het Commissievoorzitterschap kan opgeofferd worden voor een minder gekwalificeerde, maar breder gedragen, kandidaat.¹²² Hoewel er vanaf het Verdrag van Maastricht (1992) een formele rol was weggelegd voor het EP in de benoemingsprocedure, bleef het aankomen op een geknutselde procedure. Al vanaf 1981 bemoeide het EP zich, initieel ongevraagd, met de benoeming van de Commissievoorzitter.¹²³ Volgens oud Secretaris-Generaal van het EP Julian Priestley, en politicoloog en beleidsadviseur bij de EP-Commissie Buitenlandse zaken Nereo Peñalver García waren er drie ideeën nodig die samen de basis van het spitzenkandidaatsysteem van 2014 vormden. Ten eerste de erkenning van de noodzaak om het EP meer direct te betrekken bij de

¹²¹ García e.a., *European political parties: learning from 2014, preparing for 2019*, 6.

¹²² N.P. García en J. Priestley, *The making of a European President* (Basingstoke 2015b) 39-40.

¹²³ García e.a., *The making of a European President*, 46-47.

nominatie van de Commissievoorzitter en het college van commissarissen. Ten tweede de erkenning van de noodzaak van een koppeling tussen de benoeming van de Commissievoorzitter met de Europese verkiezingen. En ten derde de opvatting dat Europartijen voor de verkiezingen hun kandidaten naar voren moeten schuiven. Het voor de verkiezingen naar voren schuiven van kandidaten kwam voort uit een wens de ondoorzichtige en geknutselde praktijk te vermijden en vloeide ook voort uit de eerste twee ideeën.¹²⁴

De erkenning van de noodzaak om het EP meer direct te betrekken bij de nominatie van de Commissievoorzitter kent een lange geschiedenis. Al in 1972, 1975 en 1980 vroeg het EP zelf om meer betrokken te zijn bij de benoeming van de Commissie om haar democratische legitimiteit te vergroten. Vanaf 1981 bemoeide het EP zich actief met de benoeming van de Commissie en schreef zichzelf meer bevoegdheden toe dan ze formeel had. Hiermee liep ze vooruit op de veranderingen in verdragen en intergouvernementele afspraken die haar bevoegdheden steeds verder vergrootten.¹²⁵ In een langzaam proces kreeg het EP steeds meer zeggenschap in de benoeming van de Commissie en haar voorzitter tot in 2014 het spitzenkandidaatsysteem werd ingevoerd.

De link tussen de benoeming van de Commissie en de Europese verkiezingen is opgenomen in het Verdrag van Lissabon (2009) waarin gesteld werd dat de Commissievoorzitter door het EP gekozen zou worden door een meerderheid van haar leden. Hiermee is de link gelegd tussen de verkiezingen en de benoeming, maar waarom is deze link gemaakt? Hoewel het voorstel in 1999 gedaan werd door de toenmalig premier van België, Guy Verhofstadt, duurde het toch tot 2009 voordat de wijziging werd doorgevoerd. De PES-fractie en de ELDR-fractie waren snel overstag en lieten in 2001 blijken dat ze voorstander waren van het idee. De EVP volgde in 2002, maar stelde de eis dat beslissingen genomen zouden worden door middel van een gekwalificeerde meerderheid. In de daaropvolgende jaren trachten de lidstaten het voorstel te ondermijnen, maar door een gebrek aan eenheid bleef ze overeind al was het wel met de eis van een gekwalificeerde meerderheid.¹²⁶

Met een meerderheid van de fracties in het EP die het idee van de spitzenkandidaat steunden, volgden uiteindelijk ook de corresponderende Europartijen en de regeringsleiders. De regeringsleiders waren verdeeld over het onderwerp en zagen dit vooral als een bedreiging doordat hun eigen invloed op de benoeming van de Commissievoorzitter waarschijnlijk zou afnemen met het nieuwe systeem. Toch gingen de regeringsleiders van de drie grote partijen overstag. Angela Merkel, Bondskanselier van Duitsland, veranderde bijvoorbeeld van mening nadat het duidelijk werd dat de PES haar

¹²⁴ Ibidem, 39.

¹²⁵ Ibidem, 44-45.

¹²⁶ Ibidem, 49-53.

socialistische rivaal Martin Schulz naar voren wilde schuiven voor een toppositie, iets wat Merkel onacceptabel vond. Resultaat was dat de regeringsleiders meegingen met het idee. Binnen de partijen was er twijfel of het Spitzenkandidaatsysteem wel ging slagen om uiteenlopende redenen. De ELDR-partijvoorzitter Annemie Neyts was er niet van overtuigd dat de regeringsleiders hun toestemming zouden geven en binnen de PES was er het probleem dat er een grote angst bestond dat het benoemen van een gezamenlijke kandidaat niet zou gaan lukken. In de aanloop naar 2014 werden deze problemen weggenomen door statutaire veranderingen, intensieve interne discussies en de steun van de Commissie die de Europese politieke wilde verpersoonlijken.¹²⁷

Kansen en risico's

Hoewel sommige fanatieke Europese liberalen, zoals Guy Verhofstadt, al in 1999 pleitte voor een vorm van het Spitzenkandidaatsysteem, was de ELDR-partij pas vanaf 2012 voorstander van het idee. Tijdens het partijvoorzitterschap van Annemie Neyts (2005-2011) stond de partij niet open voor de gedachte omdat de angst bestond dat er een heel proces opgetuigd zou gaan worden dat vervolgens geen goedkeuring zou krijgen van de regeringsleiders. Verder was Neyts bang voor een tweestrijd tussen de EVP en PES waarmee de ALDE-partij zou vervallen tot een ongelukkige derde. Ongeveer in dezelfde periode (2002-2009) zat Sir Graham Watson in het EP als ALDE-fractievoorzitter. Watson was, samen met het grootste deel van de fractie, actief pleitbezorger van het Spitzenkandidaatsysteem. Toen Neyts in 2011 door Watson vervangen werd als partijleider veranderde de partij snel van mening.¹²⁸

Met de partijvoorzitter en de fractie achter het nieuw in te voeren systeem ging de ELDR-Party Council aan de slag met het opstellen van een nieuwe procedure. Tijdens de Council Meeting van 11 mei 2012 werd een begin gemaakt met het opstellen van een procedure waar in ieder geval werd besloten dat een absolute meerderheid van het Partijcongres de Spitzenkandidaat moest steunen. Tijdens deze bijeenkomst werd de angst geuit dat er wellicht teveel onderlinge verdeeldheid zou zijn om één kandidaat te kiezen. Een andere angst van de Council was dat wanneer de kandidaat te vroeg gekozen werd deze zijn/haar kans kon verspelen op het Commissievoorzitterschap.¹²⁹ Hier speelt vermoedelijk de oude praktijk mee in het achterhoofd waar initiële kanshebbers opgeofferd werden voor een kandidaat die meer consensus zou kunnen bewerkstelligen. Echter, in het Spitzenkandidaatsysteem wordt de Commissievoorzitter in een minder troebele procedure (meer in

¹²⁷ Ibidem, 67-72.

¹²⁸ Ibidem, 70-71.

¹²⁹ ALDE Party Council Meeting, 11 mei 2012.

lijn met parlementaire tradities) verkozen waarbij vroege kandidaatstelling juist noodzakelijk is. Zeker gezien de eis van sommige MEPs dat de Commissievoorzitter één van de spitzenkandidaten moest zijn.

In november 2012 ging de Council ook definitief mee met het idee van de spitzenkandidaat en zagen ze kansen in het verpersoonlijken van de campagne door deze een gezicht te geven in de vorm van spitzenkandidaten per Europartij. Hiermee kreeg de partij volgens de Council de mogelijkheid het gemeenschappelijke karakter van de verkiezingen te onderstrepen. Het uiteindelijke doel voor de Council werd het selecteren van een aantrekkelijke kandidaat zodat het electoraat de gang naar de stembus zou gaan maken. Met dit doel in het achterhoofd werd de keuze gemaakt om niet één, maar om twee kandidaten te kiezen.¹³⁰ Het idee hierachter was vooral strategisch. De gedachte was namelijk dat er uiteindelijk maar één kandidaat verkozen kon worden tot spitzenkandidaat: de fervente federalist Guy Verhofstadt. Als fractieleider van de ALDE-fractie in het parlement en meest bekende gezicht van de partij leek er geen ontkomen aan zijn kandidatuur. Het grote probleem was echter zijn duidelijke voorkeur voor federalisme wat een deel van het electoraat en de regeringsleiders kon afschrikken.¹³¹

Voordat het probleem van de kandidaat kon worden opgelost, moest het proces voor de kandidaatstelling worden vastgesteld. Tijdens de Council Meeting van 10 mei 2013 werd besloten dat er een speciale vergadering moest worden georganiseerd bestaande uit gedelegeerden van de nationale partijen, de ALDE-partijvoorzitter, de ALDE-fractieleider en de ALDE-vicepresidenten van de Commissie.¹³² Het idee was dat het Bureau een kandidaat zou selecteren die hier goedgekeurd zou worden om vervolgens goedgekeurd te worden door een speciaal electoraal Congres.¹³³ Met de procedure vastgesteld was de weg vrij voor Verhofstadt, met steun van de Nederlandse, Belgische en de Luxemburgse liberale partijen, om zijn 'onvermijdelijke' kandidatuur te bevestigen op het pre-verkiezingscongres in november 2013.¹³⁴ Tijdens dit Congres kwam Verhofstadt als voornaamste kandidaat naar voren, maar werd ook de centristische Eurocommissaris Olli Rehn, gesteund door de veertien grootse Europese liberale partijen, aangewezen als tweede kandidaat.¹³⁵ De 'emotionele' Verhofstadt en de 'rationele' Rehn hebben beiden hun voor- en tegenstanders binnen de partij,¹³⁶ maar zoals Watson stelde tijdens het speciale verkiezingscongres: *"Both Olli and Guy are strong characters. Feelings towards them often polarise. Some member parties told me they were strongly*

¹³⁰ ELDR Party Council Meeting, 9 november 2012.

¹³¹ García e.a., *The making of a European President*, 84-86.

¹³² ALDE Party Council Meeting, 10 mei 2013.

¹³³ García e.a., *European political parties: learning from 2014, preparing for 2019*, 7.

¹³⁴ ALDE Party Meeting – Election of the candidate for European Commission President, 1 februari 2014.

¹³⁵ García e.a., *The making of a European President*, 86-87.

¹³⁶ 'Verhofstadt: Olli and me are a unique ticket. We are a winning team', *Liberal Eyes* N°05 – 05/02/14.

*opposed to one of the candidates, others to the other. No doubt the candidates themselves received similar messages. So they decided to unite in a common endeavour”.*¹³⁷ Dit compromis gaf de fragiliteit van het nieuwe proces aan, maar desalniettemin was de sfeer optimistisch en hoopte de partij een goed resultaat te behalen.

Toegenomen belang van de ALDE-partij?

Na de verkiezingen in mei 2014 bogen de academische wereld en de Europese denktanks zich over de vraag in hoeverre het nieuwe systeem bekend was bij de burger en of het nieuwe systeem daadwerkelijk iets veranderd heeft aan de interne werking van de Europese politiek. Over de bekendheid kan kort gesteld worden dat het electoraat zich bewust was van de procedure, maar niet bekend was met de kandidaten. Het proces was in de media meer te sprake gekomen dan de standpunten van de kandidaten.¹³⁸ Dus de bekendheid was hoog, variërend van 50% in Italië tot 75% in Luxemburg. Het probleem zat hem niet in de bekendheid, maar in de koppeling tussen stemmen en invloed op de selectie van een Commissievoorzitter. Zo was slechts 14% van de Britse stemmers hiervan op de hoogte en wist slechts 1% een kandidaat bij naam te noemen.¹³⁹

Het grotere probleem was echter dat de Europartijen zelf niet toegerust waren op een pan-Europese campagne. Het ontbrak de partijen nog steeds aan financiering en de nationale partijen voerden liever campagne op thema's die zijzelf als belangrijk ervaarden in plaats van middelen in te zetten om de Spitzenkandidaat actief onder de aandacht te brengen. Door het gebrek aan middelen begon de campagne schromelijk laat voor een campagne op deze schaal, waarmee een succesvolle campagne op voorhand uitgesloten leek.¹⁴⁰ De verkiezingsprocedure zelf was ook geen groot succes te noemen voor de liberalen. Door de fragiliteit van het nieuwe proces was er een angst dat er niet tot één, of twee, kandidaten gekozen kon worden. Hierdoor zijn er geen open voorverkiezingen gehouden en liep de ALDE-partij een kans mis om hier een groot evenement van te maken, wat goed had kunnen uitpakken voor de bekendheid van zowel de partij als de kandidaten zelf.¹⁴¹

Het grote succes van het Spitzenkandidaatsysteem kwam niet door de nieuwe manier van campagne voeren, de introductie van presidentiële debatten of de 300% toename in media-aandacht

¹³⁷ 'Watson: In support of both Olli Rehn and Guy Verhofstadt, our Party can unite', Liberal Eyes N°05 – 05/02/14.

¹³⁸ García e.a., European political parties: learning from 2014, preparing for 2019, 9.

¹³⁹ García e.a. *The making of a European President*, 149.

¹⁴⁰ García e.a., European political parties: learning from 2014, preparing for 2019, 10-12.

¹⁴¹ ALDE Party Meeting – Election of the candidate for European Commission President, 1 februari 2014; García e.a., European political parties: learning from 2014, preparing for 2019, 8.

voor de campagne ten opzichte van de Europese verkiezingen van 2009. Volgens García en Priestley zat de grote meerwaarde van het nieuwe systeem in de eendrachtige keuze voor Jean-Claude Juncker, die als spitzenkandidaat namens de EVP de verkiezingen had gewonnen en Commissievoorzitter diende te worden. De MEPs dreigden met een institutionele crisis wanneer de regeringsleiders een andere kandidaat zouden voordragen waarmee het EP haar nieuwe bevoegdheid krachtig verdedigde.¹⁴²

In dit hoofdstuk stond de vraag centraal in hoeverre het vraagstuk van de ‘spitzenkandidaat’ heeft bijgedragen tot een autonomere positie van de ALDE-partij ten opzichte van de nationale partijen. In het kader van toegenomen autonomie van de ALDE-partij lijkt er op het eerste gezicht weinig veranderd te zijn. Toch heeft de ALDE-partij haar positie ten opzichte van de nationale partijen en regeringsleiders op twee manieren versterkt. Ten eerste bracht het nieuwe spitzenkandidaatsysteem de Europartijen onder de aandacht van de media en het electoraat. De partijen vormden het label van de kandidaten en droegen bij aan het verkiezingsplatform van de kandidaten. Zo werden de politieke kleur en de standpunten van de ALDE-partij voor het eerst uitgedragen op een Europees verkiezingsplatform bij de tien Europese presidentiële verkiezingsdebatten in 2014. Doordat er voor het eerst sprake was van debatten op Europees niveau trok de partij een zichtbaarder deel van de campagne naar zich toe. Waar de ALDE-partij eerder volledig afhankelijk was van de nationale partijen om haar manifest uit te dragen, had de partij nu Verhofstadt en Rehn die fungeerden als gezichten van de partij tijdens de campagne.

Ten tweede waren bij de ALDE-partij de kandidaten binnen de partij geselecteerd zonder inmenging van regeringsleiders en nationale partijvoorzitters, zoals Mark Rutte. Ook bij de gesprekken na de verkiezingen over wie de Commissievoorzitter diende te worden, stonden de regeringsleiders en nationale partijvoorzitters toe dat ze gepasseerd werden door de fracties.¹⁴³ Dit gebrek aan interesse vanuit de lidstaten kwam waarschijnlijk voor uit een gebrek aan vertrouwen in de procedure. Met de vrijheid om kandidaten te selecteren voor topfuncties kreeg de ALDE-partij beperkt zeggenschap over de selectie van de politieke elite. Hierbij moet wel gesteld worden dat de partij de selectie maakte, maar dat de MEPs ervoor moesten zorgen dat deze personen ook daadwerkelijk op de posities geraakten.

¹⁴² García e.a., *European political parties: learning from 2014, preparing for 2019*, 9.

¹⁴³ García e.a., *The making of a European President*, 186.

Conclusies

In het tweede hoofdstuk is vastgesteld dat de ELDR-partij in 2003 zich op de positie van een netwerkpartij bevond langs het continuüm. In deze conclusie zal de positie van de ALDE-partij in 2014 geschetst worden aan de hand van de ontwikkelingen van de totstandkoming van het ELF, de deelname aan de Europese verkiezingen van 2009 en de aanloop naar en implementatie van het spitzenkandidaatsysteem.

In de casus van de creatie van het ELF is duidelijk geworden dat de ELDR-partij zich op verschillende kenmerken heeft ontwikkeld. Met de totstandkoming van het ELF is de partij beter in staat beleidsvoorstellen te ontwikkelen en een gezamenlijke liberale identiteit op te bouwen. Hierdoor kon de partij haar politici beter instrueren aan de hand van gedeelde liberale waarden en corresponderend beleid. De nationale partijen verloren langzaam dit monopolie en moesten deze instruerende functie met betrekking tot de MEPs delen met de ELDR-partij. Verder versterkte de partij haar programmatische functie door een betere onderbouwing middels het werk van het ELF. De versterking van deze functie bekrachtigde de beleidsmatige greep op de nationale partijen doordat zij dit beleid konden overnemen voor eigen gebruik.

De casus van de Europese verkiezing van 2009 brachten op het eerste gezicht geen grote veranderingen met zich mee. Wel veranderde de wijze waarop de ELDR-partij zichzelf percipieerde waarmee er toch een verandering zichtbaar werd in de uitvoering van meerdere functies van de partij. De programmastelling van de partij veranderde van een uitgebreid manifest met tientallen voorstellen naar een compact en concreet document van drie pagina's. Hiermee zijn de programmapunten makkelijker letterlijk, of op aangepaste wijze, over te nemen door nationale partijen. OpenVLD nam zelfs het gehele ELDR-manifest over in 2009. Deze vorm van programmastelling viel meer in lijn met een confederatieve partij door de centrale programmastelling met een sterke lokale invulling. De invulling ging echter niet verder dan confederatief door de sterke nadruk op de wijze waarop de nationale partijen hier invulling aan gaven. De wijze van campagne voeren veranderde feitelijk niet, maar het was nu wel mogelijk om wettelijk een apart campagnebudget vast te stellen waarmee de partij in potentie zelf campagne kon voeren in plaats van een zuiver ondersteunende functie uit te voeren. In feite veranderde er weinig bij het campagnevoeren, maar doordat de ELDR-partij nu wettelijk zelf campagne kon voeren stapte zij definitief af van een netwerkpartij en bewoog zij zich richting een confederale partij in dit opzicht.

Uit de derde casus, betreffende het vraagstuk van de spitzenkandidaat, is duidelijk geworden dat de ALDE-partij op twee manieren een meer autonome positie heeft ingenomen ten opzichte van

zowel de regeringsleiders als de nationale partijen. Ten eerste bracht het Spitzenkandidaatstelsel de partij onder de aandacht van de media en het electoraat. Door zowel het label als het platform van Olli Rehn en Guy Verhofstadt te zijn, werden de politieke kleur en standpunten van de partij actief uitgedragen tijdens de verkiezingsdebatten. Hiermee versterkte de partij haar beperkte campagnefunctie. Waar de partij voorheen volledig afhankelijk was van nationale partijen om haar manifest en standpunten uit te dragen geschiedde dit in 2014 via Rehn en Verhofstadt die fungeerden als gezicht van de partij. Ten tweede kreeg de ALDE-partij de mogelijkheid om zonder inmenging van regeringsleiders en nationale partijvoorzitters kandidaten te selecteren voor de politieke elite. Hoewel deze gang van zaken waarschijnlijk voortkwam uit desinteresse, voerde de partij voor het eerst in haar geschiedenis een duidelijke selectie uit. Hierbij moet de belangrijke kanttekening geplaatst worden dat de fractie in het EP uiteindelijk de kandidaten op hun plek moesten krijgen.

Al met al zijn er vier functies die duidelijk anders werden ingevuld door ontwikkelingen zoals geschetst in de casussen. De programmastelling, het instrueren van de eigen politici, het voeren van campagne en de selectie van de politieke elite werden op een meer confederale manier uitgevoerd. In het verlengde hiervan is het mogelijk om te stellen dat de partij beter in staat was de makelaarsfunctie tussen samenleving en Europese instituties uit te oefenen. De wijze van interne stemming is gelijk gebleven gedurende de periode 2003-2014 en is nog steeds exemplarisch voor een federatieve of traditionele politieke partij. Het individueel lidmaatschap werd pas effectief ingevoerd in 2016 en veranderde dus ook niet in de onderzochte periode. De selectie van parlementaire kandidaten, de representatie van kiezers en de beïnvloeding van het overheidsbeleid laat ik buiten beschouwing omdat deze kenmerken niet onderzocht zijn in deze scriptie.

In deze scriptie stond de volgende vraag centraal: in hoeverre nuanceren de ontwikkelingen in de periode 2003-2014 het bestaande beeld van partij ELDR/ALDE als netwerkorganisatie? Ondanks dat niet alle kenmerken onderzocht zijn is er een duidelijke tendens van centralisatie zichtbaar binnen de partij in de periode 2003-2014. Waar in 1951 het *European Affairs Committee* nog een duidelijk vrijwillig samenwerkingsverband was, maakt de partij in 1976 de overstap naar een netwerkp partij met de oprichting van de *Federation of liberal and democratic parties of the EEC*. Tot aan 2003 ontwikkelde de partij zich verder, maar enkel de interne besluitvorming vertoonde duidelijke kenmerken van een federatieve of traditionele politieke partij. In de periode tot 2014 ontwikkelde de partij zich op de punten van de programmastelling, het instrueren van de eigen politici, het voeren van campagnes en de selectie van de politieke elite naar een confederale partij. In hoeverre de makelaarsfunctie, representatie van kiezers en de beïnvloeding zich richting confederaal hebben ontwikkeld valt lastig vast te stellen, maar ze hebben zich duidelijk ontwikkeld in een confederale richting. De kenmerken

van het lidmaatschap en selectie van parlementaire kandidaten zijn onveranderd gebleven in deze periode.

Concluderend kan gesteld worden dat de partij zich in de periode 2003-2014 langzaam heeft ontwikkeld naar een partij met steeds meer confederale aspecten en dus niet meer de netwerkpartij was van de jaren negentig. Of het gaat om het eindeloze debat omtrent hervorming van het landbouwbudget, het opzetten van een Europees migratiesysteem of de totstandkoming van echte transnationale Europartijen: uiteindelijk geschiedt verandering binnen de Europese Unie langzaam. Maar neemt de aanschouwer de moeite ontwikkelingen in een historisch perspectief te plaatsen dan zal zichtbaar worden dat er wel degelijk een continue beweging gaande is naar verdere samenwerking en integratie.

Literatuur- en bronnenlijst

Literatuur

Arnim, von H.H. en M. Schurig, *Die EU-Verordnung über die Parteienfinanzierung* (Hamburg 2004).

Bardi, L., 'EU Enlargement, European Parliament Elections and Transnational Trends in European Parties', *European View* 3 (2006) 13-19.

----, 'European Party Federations' Perspectives' in: P. Delwit, E. Külahci en C. van de Walle eds. *The Europarties Organisation and Influence* (Brussel 2004b) 309-322.

----, 'European political parties: A (timidly) rising actor in the EU political system', *The International Spectator* 39:2 (2004a) 17-30.

Bardi, L., E. Bressanelli, E. Calossi, W. Gagatsek, P. Mair en E. Pizzimenti, *How to Create a Transnational Party System*, EUDO Observatory on Political Parties & Representation (OPPR) (Florence 2010) 117.

Beaufort, de F., I Hägg en P. van Schie eds., *Seperation of Church and State in Europe*, European Liberal Forum (ELF) (Brussel 2008).

Day, S., 'Between 'Containment' and 'Transnationalization' – Where next for the Europarties?', *Acta Politica* 49:1 (2014) 5-29.

Delwit, P., E. Külahci en C. van de Walle, 'The European party federations. A political player in the making?' in: P. Delwit,, E. Külahci en C. van de Walle eds. *The Europarties Organisation and Influence* (Brussel 2004) 5-16.

Downs, W.M., 'Comparative Federalism, Confederalism, Unitary Systems' in: J.T. Ishiyama en M. Breuning eds. *21st Century Political Science: a Reference Handbook* (2011) 168-176.

Gagatsek, W., *European Political Parties as Campaign Organizations: Toward a Greater Politicization of the European Parliament Elections*, Center for European Studies (CES) (Brussel 2009).

Gagatsek, W. en S. Van Hecke, 'The development of European political foundations and their role in strenghtening Europarties', *Acta Politica* 49:1 (2014) 86-104.

García, N.P. en J. Priestley, *The making of a European President* (Basingstoke 2015b).

----, 'European political parties: learning from 2014, preparing for 2019 (policy paper 132, Jacques Delors Institute, Berlijn 2015a).

- Hägg, I ed., *A liberal contribution to a common European civic identity*, European Liberal Forum (ELF) (Brussel 2008).
- Harvey, W.S., 'Strategies for conducting elite interviews', *Qualitative Research* 11:4 (2011) 431-441.
- Hix S., *What's wrong with the European Union and how to fix it* (Cambridge 2008).
- , *The Political System of the European Union* (Basingstoke 1999).
- Hix, S., A. Noury en G. Roland, *Democratic Politics in the European Parliament* (Cambridge 2007).
- Hrbek, R., '(More) federal features for the EU?', *Intereconomics* 38:4 (2003) 179-182.
- , 'Transnational links: the ELD and Liberal Party Group in the European Parliament' in: E.J. Kirchner ed. *Liberal Parties in Western Europe* (1988) 455-469.
- Johansson, K.M., 'The role of Europarties in EU treaty reform: Theory and practice', *Acta Politica* 52:3 (2016b) 286-305.
- , 'Europarty Influence and Its Limits: The Case of the European People's Party and the Amsterdam Treaty', *Journal of European Integration* 38:1 (2016a) 79-94.
- , 'European people's Party' in: K.M. Johansson en P. Zervakis eds., *European Political Parties between Cooperation and Integration* (Baden-Baden 2002) 51-80.
- Johansson, K.M. en P. Zervakis, 'Historical-Institutional Framework' in: K.M. Johansson en P. Zervakis eds., *European Political Parties between Cooperation and Integration* (Baden-Baden 2002) 11-28.
- Kessel van, A., 'Onze staatspartijen zullen als alle andere aardse dingen veranderen en verdwijnen. Status en functie van politieke partijen in historisch perspectief' in H. Broeksteeg en R. Tinnevelt (red.), *Politieke partijen als anomalie van het Nederlands staatsrecht* (Deventer 2015) 9-30.
- Klüver, H. en T. Rodon, 'Explaining Policy Position Choice of Europarties: The Effect of Legislative Resources', *British Journal of Political Science* 43:3 (2013) 629-650.
- Kreppel, A., *The European Parliament and Supranational Party System* (Cambridge 2002).
- Külahci, E. en S. Lightfoot, 'Governance, Europarties and the challenge of democratic representation in the EU: A case study of the Party of European Socialists', *Acta Politica* 49:1 (2014) 71-85.
- Ladrech, R., 'The Promise and Reality of Euro-Parties', *European View* 3 (2006) 73-80.

- , 'Europeanization and Political Parties', *Party Politics* 8:4 (2002b) 389-403.
- , 'Party of European Socialists' in: K.M. Johansson en P. Zervakis eds., *European Political Parties between Cooperation and Integration* (Baden-Baden 2002a) 81-96.
- Lelieveldt, H. en S. Princen, *The Politics of the European Union* (Cambridge 2015).
- Lightfoot, S., 'The Consolidation of Europarties? The 'Party Regulation' and the Development of Political Parties in the European Union', *Representation* 42:4 (2006) 303-314.
- Lipschits, I., 'Functies van politieke partijen' in R.A. Koole (red.), *Het belang van politieke partijen* (Groningen 1984) 13-22.
- Lord, C., 'Political Parties and the European Union. What kind of imperfect Competition?' in: P. Delwit, E. Külahci en C. van de Walle eds. *The Europarties Organisation and Influence* (Brussel 2004) 45-67.
- Lucardie, P., W. van Schuur en G. Voerman, *Verloren Illusie, Geslaagde fusie? GroenLinks in historisch en politicologisch perspectief* (Leiden 1999).
- Machiavelli, B.R. en F. Velo eds., *Proceedings of the International Conference Health Care Polity and Fundamental Rights in Europe*, European Liberal Forum (ELF) (Brussel 2008).
- Meurs, van W., R. de Bruin, C. Hoetink, K. van Leeuwen, C. Reijnen en L van de Grift, *Europa in alle staten: zestig jaar geschiedenis van de Europese integratie* (Nijmegen 2013).
- Morlok, M., 'Constitutional Framework' in: K.M. Johansson en P. Zervakis eds., *European Political Parties between Cooperation and Integration* (Baden-Baden 2002) 29-47.
- Moschonas, G., 'The Party of European Socialists: the difficult "construction" of a European player' in: P. Delwit, E. Külahci en C. van de Walle eds. *The Europarties Organisation and Influence* (Brussel 2004) 113-134.
- Niedermayer, O., *Europäische Parteien? Zur Grenzüberschreitenden Interaktion politischer Parteien im Rahmen der Europäischen Gemeinschaft* (Frankfurt am Main 1983).
- Poguntke, T., N. Aylott, R. Ladrech en K.R. Luther, 'The Europeanisation of national party organisations: A conceptual analysis', *European Journal of Political Research* 46:1 (2007) 747-771.
- Pridham, G., 'Comparative perspectives on transnational party-building in new democracies: The case of Central and Eastern Europe', *Acta Politica* 49:1 (2014) 30-50.

- Randall, V. en L. Svåsand, 'Party Institutionalization in New Democracies', *Party Politics* 8:1 (2002) 5-29.
- Reif, K. en H. Schmitt, 'Second-order elections', *European Journal of Political Research* 31:1-2 (1997) 109-124.
- Reif, K. en O. Niedermayer, 'The European parliament and the political parties', *Journal of European Integration* 10:2-3 (1987) 157-172.
- Rooyen, van E. en G. Voerman, 'The Role of European Political Parties to Broaden the European Union's Legitimacy', in: E. van Rooyen en G. Voerman eds., *Democracy in Europe: Of the people, by the people, for the people?*, Prof. Mr. B.M. Teldersstichting (Den Haag 2010), 99-111.
- Sandström, C., 'The European Liberal, Democrat and Reform Party. From co-operation to integration' in: P. Delwit, E. Külahci en C. van de Walle eds. *The Europarties Organisation and Influence* (Brussel 2004) 157-184.
- , 'European Liberal, Democrat and Reform Party' in: K.M. Johansson en P. Zervakis eds., *European Political Parties between Cooperation and Integration* (Baden-Baden 2002) 97-124.
- Saward, M., 'The Representative Claim', *Contemporary Political Theory* 5:3 (2006) 297-318.
- Schmitt, H., 'The European Parliament Elections of June 2004: Still Second-Order?', *West European Politics* 28:3 (2007) 650-679.
- Smith, J., 'Between ideology and pragmatism: Liberal party politics at the European Level', *Acta Politica* 49:1 (2014) 105-121.
- Sozzi, F., *National Parties, Political Processes and the EU democratic deficit: The Problem of Europarties Institutionalization* (Working paper, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO – European Union Democracy Observatory 2013).
- Tanahatõe, D., 'Celebrating 40 years of European Liberal Democrats', in *Liberal Bulletin* 4:3 (2016) 9-12.
- Timuş, N. en S. Lightfoot, 'Europarties: Between the processes of 'deepening' and 'widening'', *Acta Politica* 49:1 (2014) 1-4.
- Hecke, van S., 'Do Transnational Party Federations Matter? (... and Why Should We Care?)', *Journal of Contemporary European Research* 6:3 (2010) 395-411.

Voerman, G., The formation of political parties in the European Union (Conference 'The EP in an ever changing Union: where to go from here', 2009).

----, 'Partijfusies in Nederland' in: G. Voerman ed., *Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1991* (Groningen 1992) 123-148.

Bronnen

Websites

ALDE financial statement,

https://www.aldeparty.eu/sites/alde/files/alde_party_audit_report_2014.pdf (geraadpleegd 3 maart 2018).

Composition du Parlement européen depuis 1979, <http://www.europe-politique.eu/parlement-europeen.htm> (geraadpleegd 6 februari 2018).

Een liberaal Europa, <http://dnpprepo.ub.rug.nl/143/1/VVD-Verkiezingsprogramma-EP-2004-definitief.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018).

Een succesvol Europa,

<http://pubnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/verkiezingsprogramma/EK/d662004/d6604.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018).

ELDR financial statement 2004, https://www.aldeparty.eu/media/cms/financial_statement2004.PDF (geraadpleegd 3 maart 2018).

ELDR financial statement 2009,

https://www.aldeparty.eu/media/cms/ELDR_PARTY_Statut_Audit_Report.pdf (geraadpleegd 3 maart 2018).

ELDR Manifesto 2004, https://www.aldeparty.eu/sites/alde/files/40-Resolutions/2004_eldr_manifesto_for_european_parliament_elections.pdf (geraadpleegd 28

februari 2018).

ELDR Manifesto 2009, https://www.aldeparty.eu/sites/alde/files/40-Resolutions/2009_manifesto_-_european_liberals_top_15_for_ep_elections.pdf (geraadpleegd 28 februari 2018).

Liberal Democrat Manifesto,

<https://web.archive.org/web/20040808172900/http://www.libdems.org.uk/documents/policies/Manifestos/2004EuroManifesto-small.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018).

Organisational Structure of the ALDE party, <https://www.aldeparty.eu/about/party-structure>, (geraadpleegd 23 januari 2018).

Our History, <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/history/> (geraadpleegd 5 februari 2018).

Oxford Manifesto – 1947, <https://liberal-international.org/who-we-are/our-mission/landmark-documents/political-manifestos/oxford-manifesto-1947/> (geraadpleegd op 26 februari 2018).

Programma VLD: Vlaamse en Europese verkiezingen 13 juni 2004, http://www.openvld.be/library/1/files/63_congres_april_2004.pdf (geraadpleegd 28 februari 2018).

Stronger together, poorer apart, <http://libdemmeeps.com/wp-content/uploads/2011/10/liberal-democrat-european-election-manifesto-2009-copy.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018).

Verkiezingsprogramma D66 voor het Europees Parlement, <http://pubnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/verkiezingsprogramma/EK/d662009/D66VerkProgrEurVerk2009DEF.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018).

VVD jaarrapport 2010, <https://www.vvd.nl/content/uploads/2016/12/jaarrapport2010.pdf> (geraadpleegd 3 maart 2018).

VVD voor een werkend Europa, <http://pubnpp.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/verkiezingsprogramma/EK/vvd2009/VVDVerkProgrEurParl2009.pdf> (geraadpleegd 28 februari 2018).

Who are we, <http://europeanmovement.eu/who-we-are/> (geraadpleegd 26 februari 2018).

EUR-Lex

Publikatieblad van de Europese Gemeenschappen, 'Verdrag betreffende de Europese Unie, ondertekend te Maastricht op 7 februari 1992', C 191, 29 juli 1992.

Publicatieblad van de Europese Unie, 'Verordening (EG) Nr. 2004/2003 van het Europees Parlement en de Raad van 4 november 2003 betreffende het statuut en de financiering van politieke partijen op Europees niveau', L297/1, 15 november 2003.

Publicatieblad van de Europese Unie, 'Verordening (EG) Nr. 1524/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 18 december 2007 tot wijziging van Verordening (EG) Nr. 2004/2003 betreffende het statuut en de financiering van politieke partijen op Europees niveau', L343, 27 december 2007.

Nieuwsbrieven

'ELDR is fully satisfied with new regulation on European political parties', *ELDR News* (augustus 2007).

'Watson: In support of both Olli Rehn and Guy Verhofstadt, our Party can unite', *Liberal Eyes* N°05 – 05/02/14.

'Verhofstadt: Olli and me are a unique ticket. We are a winning team', *Liberal Eyes* N°05 – 05/02/14.

Archief

Partijcongress

Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit, Archive of Liberalism (ADL), ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 57/2012-10, 2006 Partijcongress: Bukarest, 3-10/2006.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-12, 2006 Partijcongress: Bukarest, 2006.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-18, 2008 Partijcongress: Stockholm, 12/2007 – 10/2008.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-23, 2009 Partijcongress: Barcelona, 11/2008 – 2009.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-28, 2010 Partijcongress: Helsinki, 12/2009 – 10/2010.

Bureau Meeting

Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit, Archive of Liberalism (ADL), ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-22, Bureau Meetings, 10/2003 – 1/2004.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-23, Bureau Meetings, 6-7/2004.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-24, Bureau Meetings, 3-4/2004.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-25, Bureau Meetings, 12/2004 – 3/2005.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-26, Bureau Meetings, 5-12/2005.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-27, Bureau Meetings, 9/2004 – 3/2005.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-39, Bureau Meetings, 1-9/2005.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-43, Bureau Meetings, 9-12/2006.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-45, Bureau Meetings, 9/2006 – 4/2007.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-45, Bureau Meetings, 9/2006 – 6/2007.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-46, Bureau Meetings, 7/2007 – 1/2008.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-47, Bureau Meetings, 2008.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-48, Bureau Meetings, 2009.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-49, Bureau Meetings, 2010.

Council Meeting

Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit, Archive of Liberalism (ADL), ELDR/ALDE-archive, inv.nr. ÜP 11/2012-45, Council Meeting, 5/2006

----, inv.nr. ÜP 11/2012-46, Council Meeting, 4/2007.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-47, Council Meeting, 8-10/2006.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-50, Council Meeting, 10/2008.

----, inv.nr. ÜP 11/2012-55, Council Meeting, 3-7/2009.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-41, Council Meeting, 2-4/2009.

----, inv.nr. ÜP 57/2012-42, Council Meeting, 10/2009-3/2010.

Verkregen via het ALDE-Secretariaat

ALDE Party Council Meeting, 11 mei 2012.

ELDR Party Council Meeting, 9 november 2012.

ALDE Party Council Meeting, 10 mei 2013.

ALDE Party Meeting – Election of the candidate for European Commission President, 1 februari 2014.

